ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ARTZAKANK - ECHO

Bimestriel bilingue publié à Genève

MAI - JUIN 2023
N° 245

Բովանդակութիւն

Էջ 5 - «Ուրիշի մշակոյթի պահպանու-մը քո ազգի անձնագիրն է, որտեղ սեւով սպիտակի վրայ գրուած է՝ դու բարբարո՞ս ես, թէ՞ քաղաքակիրթ ժողովուրդ»
Էջ 10 - Կարծիք՝ ՌԴ պարտքի մասին
Էջ 13 - Դադիվանքի հայկականու-թիւնը փաստող արտասահմանեան գրականութիւն
Էջ 15 - Թուրքերի վաղեմի երազանքը
Էջ 19 - Իրողութիւնը ցաւցնող է
Էջ 20 - Ազգային Պատկերասրահում վերաբացւում են Յ. Այվազովսկու ցուցասրահները - Արցախի տնտեսութիւնը 382 միլիոն դոլարի վնաս է կրել
Էջ 22 - Ժնեւ և Լեման շրջանի Սուրբ Յակոբ Եկեղեցւոյ լուրեր

Sommaire

P. 3 - La troupe de danse Sanahin
P. 4 - "Amerikatsi" de M. Goorjian obtient le FIFOG d'argent 2023
P. 6 - Communiqué - CSI lance la campagne "le prix du silence" pour empêcher un nouveau génocide arménien
p. 7 - Entretien avec Chahan Vidal-Gorène, fondateur de CALFA
P. 9 - L'exposition "Fragments" à Lausanne - "Parce qu'ils sont arméniens" de Pinar Selek
P. 11 - KASA lance une formation novatrice aux médias en Arménie
P. 12 - Un héros à cheval et un arc
P. 14 -Pierre-Yves Vandeweerd
P. 16 - Colloque à Lausanne - Talaat Pacha de Hans-Lukas Kieser
P. 17 - Le déclin démographique de l'Arménie est-il réversible?
P. 18 - Musiciens arméniens à l'honneur à Genève - La collection des œuvres de Komitas inscrite au Registre international de la mémoire du monde de l'UNESCO
P. 19 - Conférence littéraire à la librairie Arménie Culture et Saveurs
P. 20 - Exposition "Women in State-Building au Palais des Nations
P. 23- Nouvelles de l'Ecole Topalian
P. 24 - Nouvelles de l'UAS

QUE PENSENT LES MILIEUX POLITIQUES EUROPÉENS?

(Crédit photo: armradio.am)

Il ne passe pas un jour sans que les médias arméniens ne rapportent des nouvelles alarmantes en provenance d'Arménie et d'Artsakh. En parallèle avec le durcissement du blocus d'Artsakh et la grave crise humanitaire qui en découle, les habitants des zones frontalières sont régulièrement la cible de tirs azéris, les empêchant de cultiver leurs terres ou de faire paître leurs animaux. Les forces azéries tirent également sur des installations stratégiques en Arménie comme la mine d'or de Sotk et dernièrement la fonderie en construction à Yeraskh, à la frontière avec le Nakhijevan. Le but visé est clair: priver les populations arméniennes de moyens de subsistance et les pousser à quitter leurs terres ancestrales. L'Azerbaïdjan intensifie chaque jour sa politique de terreur faisant des morts et des blessés parmi la population arménienne alors que les négociations entre Erevan et Bakou se multiplient dans différentes villes sous l'égide de la Russie, des Etats-Unis ou de l'UE. Les dirigeants des pays médiateurs se contentent toutefois de faire des déclarations neutres pour exprimer leur préoccupation et appeler les deux parties à respecter le cessez-le-feu et à régler leur différend par le dialogue, ou bien, dans les meilleurs des cas, ils invitent l'Azerbaïdjan à assurer le libre passage du corridor de Latchine.

Malgré cette situation de plus en plus insoutenable, les acteurs politiques arméniens restent très divisés et continuent de se renvoyer mutuellement la responsabilité des conséquences désastreuses de la guerre de 44 jours. En l'absence de toute réflexion politique sincère et sérieuse au sein de la société arménienne, les organisations traditionnelles de la diaspora semblent confuses et incapables d'assurer une mobilisation générale autour de l'Arménie et de l'Artsakh, ni au niveau communautaire, ni auprès des milieux politiques des pays d'accueil.

➤➤➤

Avec les compliments de

TAVITIAN

Atelier de sertissage

TAVITIAN S.A. - 18, ch. des Aulx - 1228 Plan-Les-Ouates - Téléphone 022 346 93 02 - Fax 022 346 93 04
tavitian@bluewin.ch

QUE PENSENT LES MILIEUX POLITIQUES EUROPÉENS?

➤➤➤ Le sentiment qui prévaut actuellement chez les Arméniens est que nous sommes seuls face à l'axe Bakou-Ankara dont l'objectif final est de parachever le génocide de 1915. Ce sentiment repose d'une part, sur l'inaction des forces de paix russes lors des opérations militaires de l'armée azérie contre la population arménienne, voire parfois leur complicité, et d'autre part, sur la réticence de l'Occident à entreprendre des démarches concrètes visant à prévenir un nettoyage ethnique en Artsakh et l'annexion des terres de la République d'Arménie par l'Azerbaïdjan.

Difficile de ne pas être d'accord avec ce constat mais il serait opportun de comprendre la vision globale du conflit chez les hauts fonctionnaires des États impliqués dans les négociations entre les deux pays, notamment des pays de l'Union Européenne.

Dans son rapport publié le 12 juin dernier dans le média en ligne Civilnet, le politologue Tigran Grigoryan, directeur du Centre régional pour la démocratie et la sécurité, met en évidence les approches des milieux politiques européens par rapport au conflit arméno-azerbaïdjanais. L'auteur a fait partie d'un groupe d'experts arméniens qui s'est rendu à Bruxelles début juin avec le soutien de la Fondation Friedrich Ebert. Au cours de cette visite, des réunions ont eu lieu avec des experts dans diverses structures de l'Union européenne ainsi qu'avec des membres du Parlement européen.

Le politologue estime que l'UE n'est pas prête à assumer la responsabilité du règlement du conflit bien que les acteurs de haut niveau dans les structures de l'UE aient une compréhension des réalités et soient conscients de la gravité et de la complexité des problèmes existants. "*C'est peut-être l'une des raisons pour lesquelles il a été constamment souligné que l'UE n'est pas un médiateur, mais un facilitateur des négociations"* pense t-il.

Quant à l'imposition des sanctions à l'encontre de Bakou, selon M. Grigoryan, la question n'existe pas, même au niveau des "discussions théoriques", l'approche des différentes structures de l'UE étant souvent trop pragmatique, même si, dans les conversations privées beaucoup parlent négativement de la politique de Bakou.

Sur un éventuel dialogue entre Bakou et les Arméniens d'Artsakh, le politologue affirme que plusieurs structures et fonctionnaires de l'UE se concentrent sur la question de la protection des droits des Arméniens du Haut-Karabagh, et sont convaincus que sans une participation internationale active, il est inutile de parler de leur sécurité. Cependant ils admettent *"qu'il est peu probable que Bakou accepte une ingérence internationale sérieuse dans les questions liées au Haut-Karabagh, et que l'UE ne dispose pas de leviers d'influence sérieux sur l'Azerbaïdjan."*

Le groupe à Bruxelles (Civilnet)

Par ailleurs, les hauts fonctionnaires n'ont pas été en mesure de donner une réponse claire à la question de savoir comment l'UE réagirait si l'Azerbaïdjan procédait à une escalade à grande échelle dans le Haut-Karabagh. *"Seul l'un d'entre-eux a laissé entendre que dans l'éventualité d'un tel scénario, la mission de médiation de l'UE prendrait très probablement fin"* fait remarquer M. Grigoryan.

Pour ce qui est de l'exportation éventuelle de gaz russe vers l'Europe via l'Azerbaïdjan, les avis des fonctionnaires de l'UE sont divisés. M. Grigoryan les résume comme suit: *"cette affirmation n'est pas vraie"*, *"même si une certaine quantité de gaz russe est exportée vers l'UE via l'infrastructure azerbaïdjanaise, sa part est faible. En ce sens, l'éventuelle exportation du gaz russe vers l'UE via la Turquie est plus inquiétante"*, *"il n'y a pas de sanctions contre le gaz russe, même l'UE continue d'acheter du gaz russe."*

L'impression générale du politologue de cette visite à Bruxelles est que *"l'Azerbaïdjan et la Géorgie sont plus visibles, mieux vus et entendus à Bruxelles que l'Arménie. [...] L'Arménie, absente de nombreux projets importants de l'UE, est mentionnée principalement dans le contexte du conflit avec l'Azerbaïdjan et, dans une certaine mesure, dans celui de la promotion du processus de réforme"*.

Les approches des fonctionnaires européens et autres sont naturellement conditionnées par les intérêts stratégiques des États qu'ils représentent. Cependant, il y a certainement lieu de mener un travail de communication et de lobbying soutenu, dont nos adversaires sont passés maîtres depuis des années. Des efforts de longue haleine seront nécessaires pour promouvoir auprès des décideurs européens des conceptions plus en phase avec les intérêts arméniens. ■

M.S.

Արձագանգ www.artzakank-echo.ch
Rue de la Terrassière 58 - 1207 GENEVE-SUISSE
Tél. +41(0)78 892 93 31 - artzakank@yahoo.com
Responsable de publication: Maral Simsar
Prix d'abonnement annuel: CHF 30.- (6 numéros)
CCP 12-17302-9 - IBAN CH-07 0900 0000 1201 7302 9

PREMAT S.A.
IMPORT & EXPORT
9, RUE DES ALPES
CH - 1201 GENEVE
TEL. 022 731 69 35

LA TROUPE DE DANSE SANAHIN: DES COULISSES À LA SCÈNE, EN PASSANT PAR LES RÉPÉTITIONS

par Lerna BAGDJIAN

Chaque année à la fin du mois de mai, c'est le gala de la troupe de danse Sanahin. Le gala, c'est pour les danseurs, âgés de 5 à 25 ans, l'occasion de partager avec le grand public le fruit de 9 mois de dure labeur.

Sous la direction de Christine Sedef depuis 16 ans, les cours de danse ont lieu chaque mercredi au Centre arménien de Troinex. De septembre à mai, les élèves des classes initiation, préados, ados, ainsi que de la compagnie, répartis par âge et niveaux, préparent un spectacle sous la direction artistique de Chouchane Agoudjian et Vahag Kalaidjian.

Mais le mercredi, il n'y a pas que les danseurs et chorégraphes qui se préparent!

De l'autre côté des portes de la grande salle, Christine, Meda et Natali, les moteurs de Sanahin, se préparent aussi: rafistolage des costumes, mensurations des danseurs, préparatifs du gala, logistique,... la liste est longue!

Le gala, c'est également: le rendez-vous des Arméniens de Suisse Romande, fervent moment d'escapade culturelle, l'occasion pour les anciens danseurs de se retrouver et de deviner qui porte son ancien costume désormais, le moment d'émotion pour les parents qui voient leurs enfants briller sous les projecteurs, et avant tout, énormément de plaisir pour les danseurs.

Une fois encore, le gala s'est déroulé à la salle des fêtes de Troinex, qui n'a plus de secret pour les enfants. Les garçons connaissent leurs loges, les filles de la compagnie ont déjà choisi leur espace pour se changer et ont déballé leur trousse de maquillage, les plus petits se défoulent dans le gymnase adjacent en attendant l'heure H.

Pendant que les parents des danseurs préparent le buffet et la soirée qui suivra le spectacle, les artistes se préparent.

Mais avant les costumes… filage!

Le filage, c'est l'occasion pour Antoine Agoudjian tout droit venu de Paris, d'adapter les jeux de lumières pour le spectacle. Nejdeh Khachatourian est à ses côtés pour assurer les transitions sonores, toujours fidèle au poste. C'est l'unique moment pour les danseurs de prendre leurs marques sur scène et prendre conscience des dimensions de la scène.

"Qui a des sixtus?" "Je te fais les yeux?" "Il est où mon tak?" "Eh regadez, Kor-Gael a mis du maquillage!"

Retour en coulisse: on mémorise le programme des danses, toutes et tous ont classé leurs costumes par ordre des danses. les plus grands maquillent les plus jeunes, les parents habillent leurs enfants, on s'assure d'avoir réuni tous les accessoires nécessaires.

"Et le plus important, c'est le sourire!"

Les derniers conseils ont été donnés, Vahag et Chouchane ont mis leur casque pour communiquer avec la régie, Antoine et Nejdeh sont prêts; lever de rideau, top départ.

En alternant les créations artistiques de Chouchane Agoudjian et celles des plus grands chorégraphes du ballet arménien, tels que Karen Gevorgyan (*Berd dance ensemble*) ou encore Noraïr Mehrabian (ensemble *Barekamutyun*), les chorégraphies font tantôt écho aux danses de résistance des fedayins d'Arménie Occidentale, proches du sol et vibrantes sous les mélodies du zourna et kopal, tantôt à la grâce infinie des reines du royaume d'Arménie. Les musiques qui accompagnent les danses sont puisées dans le riche répertoire arménien.

"Les filles vous avez trois minutes pour vous changer!"

Pendant que les différents groupes s'alternent sur scène, c'est le sprint final en coulisses, chacun s'entraide pour être sûr de ne pas avoir oublié le moindre accessoire avant de retourner sur le grand rectangle surélevé. Les mamans, mais aussi les alumni de la troupe, tel que Kristina Khachatourian, qui a presque appris à danser avant de marcher, et pour qui le fonctionnement de la troupe n'a pas de secret.

Avec des danses mêlant tradition, couleur et résilience, les danseurs ont fait vibrer Troinex.

Place au kef!

Après les applaudissements chaleureux du public et le discours vibrant de Christine Sedef, place à la fête!

Plus de 200 personnes étaient réunies pour savourer les plats confectionnés par les parents et bénévoles, sous la direction en cuisine de Alexi Doudak et Tatev Khamoyan.

Avec Shant Ghouchian au contrôle de la musique, la soirée ne peut qu'être un succès!

Les kocharis sont lancés par les anciens danseurs et danseuses, suivis de près par tous ceux qui connaissent les pas. Les curieux n'y échappent pas ➤➤➤

LA TROUPE DE DANSE SANAHIN: DES COULISSES À LA SCÈNE, EN PASSANT PAR LES RÉPÉTITIONS

››› on leur enseigne les enchaînements afin qu'ils puissent rejoindre la ronde.

Cette année, tout droit venus d'Argovie, des membres de l'ASFV (*Armenischer Schul und Familienverein*) et leur familles se sont joints aux célébrations.

Parmi ce groupe, le danseur arméno-syrien Armen a été prié d'enseigner "Bagye", une danse traditionnelle assyrienne très appréciée par les Arméniens. Se sont enchainées quelques danses millénaires qui sont enseignées durant les ateliers bimensuels de la troupe Sanahin, tels que le "dabke de Musaler", "Mayroqe", ou encore "Karno Kochari", une danse de résistance, dansée en hommage à la lutte de nos compatriotes d'Artsakh sous blocus depuis plus de six mois.

Rendez-vous l'année prochaine

Vous l'aurez compris, Sanahin, c'est une histoire de famille, une institution, et un joyau culturel que les Arméniens de Suisse se doivent de préserver et de perpétrer. L'Union Arménienne de Suisse s'engage chaque année pour assurer sa longévité, et remercie chaleureusement toutes celles et ceux qui contribuent à l'épanouissement de la troupe de danse Sanahin, tous les bénévoles qui ont œuvré pour la réussite de cette belle soirée, et tout particulièrement les familles Doudak, Khachatourian, et Sedef.

La date de la rentrée Sanahin est déjà fixée : rendez-vous le mercredi 13 septembre 2023! Inscriptions auprès de Christine Sedef, 079 758 11 36. ■

L. B.

Les danseurs :
Amalia Alves, Gayané Alves, Anna Amirjanian, Ari Avedissyan, Eva Avedissyan, Tsolag Diosdados De Caso, Arek Diosdados De Caso, Lucinée Doudak, Paulina Doudak, Alec Enksezian, Emma Enksezian, Adelina Evdokimova, Lori Ghouchian, Naïri Ghouchian, Sirane Gandolfi, Yeraz Gedik, Dikran Haroutunyan, Kara Haroutunyan, Milana Hovanisian, Kariné Hovhannisyan, Loussiné Hovhannisyan, Rita Kazaryan, Ester Khorkhoruni, Arina Mkhitaryan, Ruben Mkhitaryan, Léa Movsisyan, Mélina Poladian, Sériné Porta, Naïri Sahil, Chahan Sedef, Kor-Gaël Toruslu, Raphael Toruslu, Adana Trochard, Ménua Trochard, Shaké Trochard, Vika Yeganian, Elly Zancanaro, Laura Zancanaro.

«AMERIKATSI» DE MICHAEL GOORJIAN OBTIENT LE FIFOG D'ARGENT 2023

La 18e édition du Festival International du Film Oriental de Genève (FIFOG) (13 au 18 juin 2023) a dédié une soirée au centenaire du cinéma arménien. Deux films primés et exceptionnels - «Amerikatsi» de Michael Goorjian et «Gate to Heaven» de Jivan Avetisyan - ont été projetés le 17 juin aux Cinémas du Grütli en présence des réalisateurs.

Un cocktail dînatoire a été offert par l'Ambassade de la République d'Arménie en Suisse, partenaire de cette soirée de célébration des 100 ans du cinéma arménien.

Un nombre d'élus cantonaux et fédéraux et de représentants du monde artistique, culturel et académique ont assisté à cet évènement. Ont pris la parole S.E. l'ambassadeur d'Arménie Andranik Hovhannisyan, Sami Kanaan, conseiller administratif de la Ville de Genève chargé du département de la culture, Carine Bachmann, directrice de l'Office fédérale de la culture (OFC) ainsi que Romaine Jean et Hayk Hovhannisyan, respectivement présidente et membre du comité du FIFOG.

«Amerikatsi» de Michael Goorjian a obtenu le FIFOG d'argent 2023 dans la compétition internationale longs-métrages. *«À travers ce prix, nous avons voulu primer l'approche à la fois poétique et légère avec laquelle ce film a traité une période lourde de l'histoire.»* a été indiqué dans l'annonce du jury.

«Amerikatsi» raconte l'histoire de Charlie, rescapé du génocide arménien vivant aux États-Unis, qui retourne en Arménie en 1947 et se confronte à la dure réalité du communisme soviétique. Il est condamné à la prison. A travers les barreaux de sa cellule, le mur extérieur effondré lui permet de voir l'appartement voisin, et de vivre par procuration avec un couple: Tigran et Ruzan, désormais son seul lien avec le monde extérieur.

Le deuxième film arménien projeté le même jour, «Gate to Heaven», parle de Robert Sternvall, célèbre journaliste allemand, qui retourne en Artsakh en 2016 pour couvrir les événements de la guerre qui venait d'éclater. Lors d'une mission, il rencontre la jeune chanteuse d'opéra Sophia Marti. Leurs fréquentes rencontres éveillent des sentiments mutuels. Plus tard, on apprend que Sofia est la fille d'Edgar Martirosyan, photojournaliste capturé lors de la prise du village de Talysh, en 1992. Et Sophia va apprendre une autre vérité. ■

«ՈՒՐԻՇԻ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ՔՈ ԱԶԳԻ ԱՆՁՆԱԳԻՐՆ Է, ՈՐՏԵՂ ՍԵՒՈՎ ՍՊԻՏԱԿԻ ՎՐԱՅ ԳՐՈՒԱԾ Է՝ ԴՈՒ ԲԱՐԲԱՐՈ՞Ս ԵՍ, ԹԷ՞ ՔԱՂԱՔԱԿԻՐԹ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ»

Սամուէլ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Սեփական տիրապետութեան սահմանները շարունակաբար ընդլայնելուն նպատակամղուած ցանկացած զաւթիչ, նուաճող, իւրաքանչիւր ասպատակումից, աւերումից յետոյ շտապում է ոչնչացնել նաեւ նուաճուած տարածքի հոգեւոր ինքնութիւնը նոյնպէս, որպէսզի կարողանայ մի ամբողջ ժողովուրդ, ազգ տարրալուծել կամ անհետացնել: Այսօր կայսրութիւններ, կարծես թէ, չկան, բայց տիրակալներ կան, որոնք իրենց «արշաւանքները» վերածում են տնտեսական արգելափակումների, տարատեսակ պատժամիջոցների եւ այլն: Բայց բոլոր ժամանակներում մի բան մնում է անփոփոխ՝ եթէ ուզում ես հիմնաւոր կործանել որեւէ երկիր, կործանիր նրա ազգային մշակոյթը: Նման գործելաոճը յատուկ է Ադրբեջանին:

Օրինակ՝ Շուշիի Սուրբ Ամենափրկիչ Ղազանչեցոց եկեղեցու հրետակոծումը, հայկական գերեզմանները ոչնչացնելը կամ Շուշիի կերպարուեստի թանգարանի մուտքի մօտ տեղադրուած մեր ժամանակակից քանդակագործների գործերը ոչնչացնելը: Ի դէպ, թանգարանի հաւաքածուի ճակատագիրը մնում է անյայտ: Երէկ էլ Արցախի պատմական միջավայրի պահպանութեան պետական ծառայութիւնը հերթական լուրը տարածեց՝ Հալիւորի կամուրջը աւերելու մասին, ընդ որում՝ տիեզերքից արուած լուսանկարներով: Իսկ ի՞նչ ենք անում մենք կամ ի՞նչ պէտք է անենք, որպէսզի կանխենք մշակութային բարբարոսութիւնը: Այս հարցերի շուրջ լսեցինք ռեժիսոր Ռուբէն Բաբայանի կարծիքը, որի խօսքը ներկայացնում ենք առանց միջամտութեան:

«Ժամանակը միշտ փոխում է ձեւը: Այսօր էլ կան կայսրութիւններ՝ այլ ձեւի մէջ: Ամուր կայսրութիւններն այսօր շահագրգռում են ուրիշ երկրների, ժողովուրդների՝ տնտեսական զարգացումով, բարեկեցութիւնով եւ այլն: Այն երկրները, որոնք փորձում են պահպանել իրենց նախկին ձեւը՝ դատապարտուած են: Աշխարհում կատարուող վերջին իրադարձութիւնները դրա լաւագոյն ապացոյցն են: Խօսենք զուտ մշակոյթի մասին: Իմ անձնական տեսակէտը հետեւեալն է. կարծում եմ՝ մշակոյթ պահպանելը ոչ պակաս կարեւոր է, քան հէնց մշակոյթ կերտելը: Աւելին՝ մշակոյթի պահպանումը քեզ տեղադրում է քաղաքակիրթ դաշտում, եւ այսօր զարգացած երկրներն ու ազգերը հասկանում են, որ, պահպանելով ուրիշի մշակոյթը, միաժամանակ տէր են դառնում այդ մշակոյթին, իսկ ոչնչացնելով ուրիշի մշակոյթը՝ արձանագրում են, որ արժանի չեն նոյնիսկ սեփական մշակոյթին: Մշակոյթը չեն պահպանում՝ ելնելով քաղաքական նպատակայարմարութիւնից: Ուրիշի մշակոյթի պահպանումը քո ազգի անձնագիրն է, որտեղ սեւով սպիտակի վրայ գրուած է՝ դու բարբարո՞ս ես, թէ՞ քաղաքակիրթ ժողովուրդ: Համաշխարհային պատմութեան մէջ վերջին հարիւրամեակում բազմաթիւ դէպքերի ենք հանդիպել,

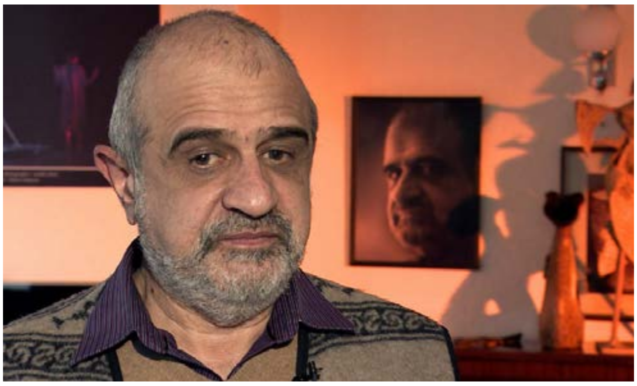

երբ ժողովուրդները ոչնչացրել են նոյնիսկ սեփական մշակոյթը: Յիշենք, թէ ինչ էր կատարւում խորհրդային տարիներին՝ կրօնի դէմ պայքարի անուան տակ, ինչպէս թալիբան շարժումը Աֆղանստանում ոչնչացրեց բուդդայիզմի քանդակները, ինչ կատարուեց Սիրիայում...

Եթէ Երեւանի կենտրոնում գործում է Կապոյտ մզկիթը, դա մեր մշակոյթի մի մասն է: Եթէ մենք պահպանում ենք այն, ապացուցում ենք, որ մենք տէր ենք ոչ միայն մեր ազգային մշակութային ժառանգութեան, այլեւ օտար ազգերի: Երկրները մարդկանց պէս են. կան մարդիկ, որոնք փորձում են ինքնահաստատուել ուրիշի հաշուին, կան մարդիկ, որոնք սեփական հեղինակութիւնը բարձրացնելու համար կարծում են, թէ դիմացինը իրենից ոչինչ չի ներկայացնում: Բայց եթէ անհատը դաւանում է նման մօտեցման, որը մեր կողմից կարող է արժանանալ արհամարհանքի, ապա երկրի ու ժողովրդի նման մօտեցումը միանշանակ դատապարտելի է եւ առաջին հերթին հեղինակազրկում է հէնց այդ երկրի եւ ժողովրդի ցանկութիւնը՝ երեւալ քաղաքակիրթ:

Հիմա մեր թերութեան մասին. մեր մշակութային ժառանգութիւնը յաճախ մեզ համար հանդէս է եկել որպէս ապացոյց, թէ այդ տարածքը մերն է, ինչն ապացուցելու կարիք չկար: Օրինակ՝ Հին Ջուղայի գերեզմանատունը աւերուեց նման խօսակցութիւնների պատճառով: Հայրենակցական միութիւնը գոնէ շաբաթը մէկ բարձրաձայնում էր դրա մասին, Ադրբեջանն էլ վերցրեց ու վերացրեց այն: Եւ կարծես մենք հանգստացանք, մինչդեռ մենք պէտք է փորձէինք համագործակցել ադրբեջանական իշխանութիւնների հետ՝ ասելով, որ մենք չունենք տարածքային պահանջ եւ մեր միակ մտահոգութիւնը ժառանգութիւնը պահպանելն է, որը նաեւ պատիւ կը բերէր ադրբեջանական իշխանութիւններին: Բայց մեր խնդիրը ուրիշ էր՝ ապացուցել, որ թուրքը մնում է թուրք... Արդիւնքում կորցրինք: Գրանցուեց միայն, որ դա բարբարոսութիւն է: Իսկ ի՞նչ շահեցինք մենք: Այ սա մտածելու բան է»: ■

(aravot.am)

COMMUNIQUÉ

Le Comité de la Paroisse de l'Eglise apostolique arménienne de Genève - région lémanique a le plaisir de vous informer que le Très Rév. Père Goossan Aljanian a été invité par le Patriarche arménien de Jérusalem, Sa Béatitude l'Archevêque Nourhan Manougian à s'y rendre pour l'élever au grade de *Dzayrakuyn Vartabed* à l'occasion du quarantième anniversaire de son ordination comme prêtre dans l'Église arménienne, qui le place au rang de prêtre doctorant suprême.

***

Le Très Révérend Père Goossan Aljanian, dont le nom de baptême est Aram, est né à Sassoun en Arménie occidentale en 1964. Après avoir terminé son éducation élémentaire dans une école arménienne en Turquie, il continue ses études dès l'âge de 11 ans au séminaire du patriarcat arménien de Jérusalem. Ayant complété ses études secondaires et théologiques, il est ordonné prêtre en 1983 et prend le nom de Goossan, signifiant troubadour. Il poursuit ses études supérieures à l'Université de la Terre Sainte (*University of the Holy Land Bible Studies*) de Jérusalem. Il obtient par la suite un master du département de musicologie de l'Université Hébraïque.

De 1985 à 1987, il officie en tant que prêtre de la paroisse arménienne de Jaffa et de Haïfa. En 1991, il occupe le poste de Doyen du séminaire théologique arménien de Jérusalem. Pendant cette période, il y enseigne également l'histoire de l'Église arménienne. De 1990 à 1993, il devient membre du Synode du Patriarcat de Jérusalem et en 2010, le secrétaire.

Parallèlement à ses fonctions administratives, il continue à enseigner la musique liturgique et à diriger les chants à la cathédrale Saint Jacques du Patriarcat. Sa passion pour la musique arménienne le conduit à rejoindre le département vocal du Conservatoire de l'Académie de musique Rubin à Jérusalem, où il obtient son diplôme en 2003. Au cours de sa carrière, il participe à de nombreux concerts et festivals religieux en Israël et à l'étranger, mettant en lumière l'essence mystique et spirituelle de l'art liturgique ancestral.

Le Rév. Père Goossan est également reconnu au sein de la communauté œcuménique de Jérusalem. À partir de 2002, il occupe le poste de directeur de protocole et d'administrateur au Patriarcat arménien de Jérusalem, et devient membre du Statut quo, jouant ainsi un rôle important dans les relations interconfessionnelles de la région.

Père Goossan parle couramment l'arménien, l'anglais, l'hébreu, le turc et un peu l'arabe et le français. Il s'est intégré facilement à la communauté arménienne ainsi qu'à l'environnement international de Genève.

Le 1er avril 2014, par décision de Sa Sainteté le Catholicos Garegin II, le Rév. Père Goossan Aljanian, prêtre de l'Eglise Saint Hagop est nommé *Locum Tenens* du Diocèse Arménien de Suisse.

Le 24 mars 2023, après le service de paix à la Cathédrale Saint Jacques du Patriarcat arménien de Jérusalem, Sa Béatitude le Patriarche arménien, l'archevêque Nourhan Manougian décerne le grade de *Dzayrakuyn Vartabed* (Révérend supérieur) membre de la congrégation Saint Jacques, au Révérend Père Goossan Aljanian.

Le grade de *Dzayrakuyn Vartabed* est conféré à un archimandrite (Vartabed) qui a fait preuve de qualités éducatives, théologiques et de leadership exceptionnelles.

A cette occasion, nous transmettons nos sincères voeux de réussite au Très Révérend Père Goosan Aljanian dans l'accomplissement de son importante mission. ■

Le Conseil de la Paroisse de l'Eglise Apostolique Arménienne, Genève - région lémanique

CHRISTIAN SOLIDARITY INTERNATIONAL LANCE LA CAMPAGNE «LE PRIX DU SILENCE» POUR EMPÊCHER UN NOUVEAU GÉNOCIDE ARMÉNIEN

Le 30 mai 2023, l'organisation Christian Solidarity International (CSI) basée à Binz (ZU) a lancé une campagne internationale, «le prix du silence», en faveur des 120 000 Arméniens du Haut-Karabagh afin d'empêcher un génocide imminent.

Pour CSI, il est clair que «le gouvernement d'Azerbaïdjan veut chasser les Arméniens du Haut-Karabakh de leur patrie». Par cette campagne, elle veut attirer l'attention de l'opinion publique mondiale sur la situation des habitants de cette région.

«Dans le Caucase du Sud, l'une des plus anciennes communautés chrétiennes du monde est menacée d'extinction. [...] Si l'Azerbaïdjan prend le contrôle du Haut-Karabakh, la communauté chrétienne vieille de mille sept cents ans qui y vit sera anéantie à jamais. [...] Nous brisons le silence !» écrit CSI et invite tout un chacun à s'adresser au gouvernement de son pays en lui demandant de ne pas rester les bras croisés face au processus génocidaire en cours, mais de tout mettre en œuvre pour que les habitants du Haut-Karabakh puissent vivre en sécurité et en liberté dans leur pays.

Pour rejoindre la campagne, un formulaire en ligne est disponible sur csi-suisse.ch. ■

VALORISATION DU PATRIMOINE GRÂCE À UNE TECHNOLOGIE DE RECONNAISSANCE DE CARACTÈRES MANUSCRITS

ENTRETIEN AVEC CHAHAN VIDAL-GORÈNE, FONDATEUR DE CALFA

Dans vos archives vous avez des papiers de famille écrits en arménien ou dans une langue orientale difficile à déchiffrer à cause de leur graphie ancienne? Vous avez tellement envie de comprendre ces textes qui pourraient contenir des informations sur vos aïeux mais les spécialistes du domaine ne courent pas les rues. Alors, que faire?

Depuis quelques années, CALFA, une association basée à Paris, développe une technologie qui permet d'extraire des informations de manuscrits anciens et d'archives manuscrites scannés. *Artzakank* a rencontré Chahan Vidal-Gorène, président et fondateur de Calfa, pour mieux comprendre les solutions numériques que l'association propose pour les langues orientales.

Diplômé de l'INALCO (arménien, texte et linguistique), Chahan Vidal-Gorène est actuellement doctorant en paléographie arménienne et vision par ordinateur à l'École Nationale des Chartes-PSL, où il enseigne dans le cadre du Master Humanités Numériques. Ses recherches portent notamment sur le traitement automatique de la langue arménienne et des problématiques liées au patrimoine numérique. En 2019, il a obtenu pour son projet Calfa le prix Télécoms Innovations "Accès à la culture et au patrimoine par le numérique" de la Fédération Française des Télécoms.

***

Artzakank: *Pourriez-vous présenter Calfa et expliquer comment l'idée de lancer un tel projet est née?*

Chahan Vidal-Gorène: Calfa est une association spécialisée dans le traitement automatique des langues orientales, en particulier l'arménien, et l'analyse automatique de documents. Cela comprend la reconnaissance de textes manuscrits et l'extraction d'informations clefs dans des documents, avec l'utilisation d'intelligence artificielle. Les systèmes que nous développons sont tout d'abord destinés à des professionnels, publics ou privés, du patrimoine, ou engagés dans la numérisation de documents et de collections et qui souhaitent en rendre accessible et compréhensible le contenu.

L'histoire de Calfa remonte à 2014. À l'origine, il s'agissait de créer un dictionnaire en ligne d'arménien classique-français. En cours d'arménien classique à l'INALCO (Institut National de Langues et Civilisations Orientales) notre support de travail a été le *Dictionnaire arménien-français* d'Ambroise Calfa, un ouvrage de référence pour l'étude de l'arménien classique, et j'ai eu la chance d'en acquérir le dernier exemplaire dont disposait la librairie Samuelian. Constatant la difficulté de trouver des ressources papier pour l'étude de l'arménien classique, je me suis lancé avec un groupe d'étudiants de ma promotion et une professeur, Agnès Ouzounian, à la création d'une copie numérique de ce dictionnaire, d'où le nom de notre association. Avec le soutien de la Fondation Calouste Gulbenkian et de la Fondation des Frères Ghoukassiantz de Genève, nous avons progressivement ajouté d'autres dictionnaires pour faire du site calfa.fr la référence la plus complète en lexicographie arménienne classique.

Globalement, le travail de numérisation du premier dictionnaire a été fait manuellement mais pour les suivants nous avons utilisé les solutions OCR (*Optical Character Recognition*) de l'époque et nous sommes rendu compte qu'elles n'étaient pas adaptées pour ce genre de documents en arménien classique avec une typographie à l'ancienne et des pages parfois endommagées. C'est à partir de 2016 que notre équipe s'est penchée sur le développement d'une technologie intelligente de reconnaissance de caractères, d'abord pour les imprimés puis pour les manuscrits arméniens.

A.*Que pouvez vous dire de l'équipe de Calfa et de ses partenariats?*

Ch. V.-G.: Notre équipe de 13 personnes est composée de doctorants et ingénieurs en intelligence artificielle et en développement de logiciels mais aussi de philologues et linguistes. C'est peut-être une des originalités de Calfa; nous ne misons pas uniquement sur l'apport massif de données, comme cela se fait classiquement dans le domaine de l'intelligence artificielle pour surmonter un problème, mais travaillons spécifiquement sur la langue cible pour créer des jeux de données très réduits mais très qualitatifs. Nous collaborons avec des doctorants ou des jeunes chercheurs qui travaillent avec des manuscrits au quotidien et qui nous permettent de surmonter les difficultés paléographiques et philologiques.

Nous portons également des projets de recherche communs avec des laboratoires ou des institutions patrimoniales pour surmonter cette question de la reconnaissance de textes manuscrits pour de nouvelles langues que nous ne maîtrisons pas en interne. C'est par exemple le cas sur l'arabe maghrébi où nous avons intensément collaboré avec le GIS MOMM, l'agora DISTAM et la BULAC et qui ont donné lieu à la création de modèles et de jeux de données pour les manuscrits maghrébins.

ENTRETIEN AVEC CHAHAN VIDAL-GORÈNE, FONDATEUR DE CALFA

➤➤➤ Parmi nos partenariats ces dernières années, je peux citer le Matenadaran (Institut Mashtots de recherches sur les manuscrits anciens) et la Fundamental Scientific Library de l'Académie nationale des sciences d'Arménie, à Erevan, la BULAC (Bibliothèque Universitaire des Langues et Civilisations) et la Bibiliothèque Nubar à Paris, ou encore la Congrégation Mkhitariste à Venise, partenaires avec qui nous réalisons soit des échanges scientifiques (p. ex. échange d'expertise philologique pour le traitement d'archives arméniennes) soit menons des projets de numérisation de leurs collections.

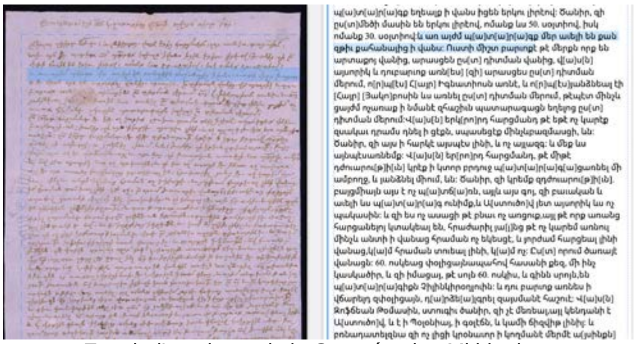

Extrait d'une lettre de la Congrégation Mkhitariste

A. *Quelles sont les autres langues que vous traitez?*

Ch. V.-G.: Calfa se concentre sur les langues orientales qui ne sont pas couvertes efficacement par les outils grand public. Nous proposons nos services pour n'importe quelle langue peu dotée, le système étant adaptable et entraînable très rapidement.

Actuellement, en partenariat avec la BULAC, nous travaillons sur l'OCR-isation de 60'000 documents chinois xylographiés du Collège de France, de la Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg et de la BULAC.

Nous venons de terminer un gros projet avec la BULAC sur une cinquantaine de documents manuscrits et lithographiés arabes sur l'histoire du Maghreb. Après contrôle, ils seront mis en ligne sur le site de la bibliothèque numérique de la BULAC.

Parmi les autres langues que nous avons traitées à ce jour, je peux citer le persan, le géorgien, ancien et moderne, le syriaque, l'hébreu, l'éthiopien et le grec byzantin.

A. *À qui s'adresse la technologie de Calfa et concrètement comment les personnes intéressées pourraient-elles y accéder?*

Ch. V.G.: Nos services s'adressent à la fois aux professionnels et aux particuliers, avec différentes offres selon les niveaux des besoins et les volumes de données.

Pour les petits corpus nous faisons un traitement à la page. Pour les corpus avec des graphies complexes ou d'autres spécificités nécessitant le développement de modèles sur mesure (p. ex. des documents endommagés, des numérisations en basse qualité, etc.), deux scénarios se présentent: Le premier concerne des institutions, des bibliothèques, des entreprises privées et toute entité lucrative ou non-lucrative qui nous demandent de traiter des milliers de pages avec un pourcentage de reconnaissance élevé et un livrable personnalisé. Dans ce cas, nous proposons des prestations sur mesure.

Nous avons également un autre format, le forfait Recherche, qui s'adresse plutôt aux chercheurs travaillant sur un corpus en particulier, qui ont des petits budgets et ne sont pas limités par le temps de sorte qu'ils puissent créer eux-mêmes leurs données sur notre plateforme Calfa Vision (https://vision.calfa.fr), qui est un outil en ligne de transcription et d'annotation de documents sur laquelle tournent plusieurs de nos modèles. L'interface leur permet de charger des images, de transcrire manuellement, d'annoter quelques pages et d'entraîner avec nous des modèles pour traiter efficacement leur corpus.

A.: *Quels sont vos projets en cours?*

Ch. V.-G.; Nous traitons actuellement la correspondance de la Congrégation des Pères Mékhitaristes de Venise des 18e et 19e siècles. Il s'agit d'un travail philanthropique avec l'objectif d'aboutir à une base de données qui permet de rechercher des informations et tracer l'histoire de la diaspora arménienne par le truchement de ces lettres.

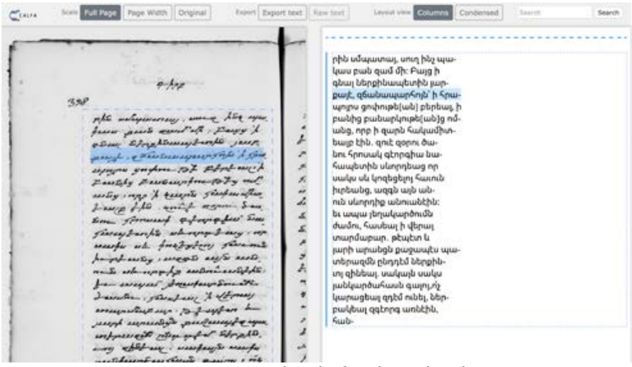

Page manuscrite du fonds Dulaurier

En collaboration avec la Bibliothèque Nationale de France, nous travaillons sur la numérisation et l'indexation du fonds de l'orientaliste Dulaurier composé de manuscrits arméniens copiés ou commandés. L'objectif est d'ici fin 2023 de mettre en ligne sur Gallica ces manuscrits qui représentent un intérêt historique et philologique.

Un autre projet en cours est le catalogage de la Bibliothèque Nubar de l'UGAB à Paris et la numérisation des fiches bibliographiques manuscrites réalisées par les conservateurs de la Bibliothèque depuis sa création. L'objectif est d'aboutir à une ➤➤➤

L'EXPOSITION "FRAGMENTS" À LAUSANNE

L'exposition *Fragments. Le génocide des Arméniens et l'œuvre suisse vus par la presse* a été l'un des évènements majeurs organisés dans le cadre des commémorations du Traité de Lausanne «Au carrefour des mémoires».

Installée au Forum de l'Hôtel de Ville de Lausanne du 8 juin au 1er juillet 2023, l'exposition apporte un éclairage sur l'histoire du peuple arménien de l'Empire ottoman et leurs persécutions telles que relatées dans la presse romande. Elle permet non seulement de comprendre les évènements précédant le Traité de Lausanne mais aussi ses conséquences. Des premières dépêches au sujet des massacres commis à la fin du XIXe siècle aux articles sur les déceptions suscitées par le Traité de Lausanne, l'exposition montre l'étendue des informations disponibles à l'époque sur le sort des populations arméniennes.

(Crédit photo: Parik Simsar)

Le vernissage de l'exposition a eu lieu le 9 juin 2023 en présence d'un nombre de personnalités politiques, d'universitaires du champ d'études historiques, et d'un public intéressé. Le Syndic de la Ville de Lausanne, M. Grégoire Junod, et la présidente du Conseil communal, Mme Magali Crausaz Mottier, ont pris la parole, ainsi que Mme Sévane Haroutunian, au nom de l'association Fragments*.

À cette occasion, le portail catholique romand cath.ch a publié un très bel article de Maurice Page sous le titre de "100 ans du Traité de Lausanne: les Arméniens se souviennent".■

(*) Comité d'exposition: Irma Cilacian, Raffi Garibian, Taline Garibian, Sévane Haroutunian, Meda Khachatourian

PARCE QU'ILS SONT ARMÉNIENS DE PINAR SELEK

Toujours dans le cadre des commémorations du Traité de Lausanne organisées par la Ville de Lausanne, une représentation de la pièce de théâtre musicale *Parce qu'ils sont Arméniens* de Pinar Selek, mise en scène par Alexis Bertin, a eu lieu le 28 juin 2023 à la Salle des fêtes du Casino de Monbenon à

(Crédit photo: Demir Sönmez)

Lausanne. Elle faisait partie du programme d'évènements organisés par l'Association Fragments.

Deux comédiennes remarquables, Lorianne Cherpillod et Mathilde Soutter ont présenté à deux voix, tantôt parlée, tantôt chantée, le combat et l'espoir de l'auteure qui questionne les tabous de la société turque contemporaine.

La représentation a été suivie d'une discussion avec Pinar Selek (par zoom), Alexis Krikorian et Alain Navarra Navassartian, cofondateurs de Hyestart. Le débat a permis de rappeler, entre autres, la politique étatique d'arménophobie systématique à laquelle les Arméniens font face de la part de la Turquie et de l'Azerbaïdjan. ■

ENTRETIEN AVEC CHAHAN VIDAL-GORÈNE, FONDATEUR DE CALFA

➤➤➤ version numérique du catalogue avec identification automatique des informations bibliographiques pertinentes (nom d'auteur, date de publication, etc.).

A.: *Quels sont les objectifs de Calfa à long terme?*

Ch. V.-G.: L'objectif de Calfa est d'assister les professionnels pour la conservation et la valorisation des manuscrits anciens, archives, carnets et correspondances qui constituent un fabuleux patrimoine, souvent difficile d'accès. Nous travaillons sur les langues rares ou anciennes au patrimoine riche, avec une sensibilité particulière pour l'arménien. Notre but est d'arriver le plus possible à la généricité de nos modèles pour qu'ils soient en mesure de traiter le plus grand nombre de documents possible et d'aboutir à des bases de données interrogeables.

Dans le cadre de nos partenariats avec les institutions patrimoniales arméniennes nous souhaitons nous engager de manière philanthropique afin de rendre ce patrimoine plus accessible au grand public. Nos prestations dans les autres langues telles que l'arabe ou le chinois nous donnent une certaine autonomie, ce qui permet aux membres de notre équipe, chercheurs passionnés du patrimoine arménien, de s'y investir bénévolement.■

(Entretien réalisé par M.S.)

ԿԱՐԾԻՔ՝ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՏՔԻ ՄԱՍԻՆ «ԳՈՅՔ ԿԱՄ ԳՈՒՄԱՐ՝ ՉՄԱՏԱԿԱՐԱՐՈՒԱԾ ԶԷՆՔԻ ԴԻՄԱՑ»

«Հայաստանն այլընտրանքային լուծումներ է գտնում մինչեւ կը լուծուի զէնքի մատակարարման մասով Ռուսաստանի հետ յարաբերութիւններում գոյացած խնդիրը»,- օրերս յայտարարել էր Անվտանգութեան խորհրդի քարտուղար Արմէն Գրիգորեանը:

Յայտնի չէ՝ արդեօ՞ք յունիսի 7-8 Մինսկում կայացած ՀԱՊԿ անդամ երկրների Ախ քարտուղարների կոմիտէի նիստին, Գրիգորեանը հանդիպել է ռուս գործընկերոջ՝ Նիկոլայ Պատրուշեւի հետ եւ քննարկել երկկողմ օրակարգի հարցեր, այդ թւում՝ սպառազինութեան մատակարարմանը վերաբերող: Ախ քարտուղարն աւելի վաղ նման պատրաստակամութիւն էր յայտնել «Հանրային» հեռուստաընկերութեան եթերում:

Քաղաքական վերլուծաբան Յովսէփ Խուրշուդեանը կարծում է՝ եթէ նոյնիսկ զէնքի հարցով բանակցութիւններ տեղի ունենան, դրանք լինելու են ապարդիւն: Ասում է՝ հարցի լուծումը հնարաւոր է միայն միջազգային դատարանում:

Ե՞րբ եւ ինչպէ՞ս օրակարգում յայտնուեց զէնքի թեման

Տեւական ժամանակ է, ինչ Հայաստանում քննարկումներ են ընթանում Ռուսաստանին գումարներ վճարելու, բայց այդպէս էլ զէնք չստանալու շուրջ: Առաջինն այդ մասին բարձրաձայնել էր երկրի վարչապետը՝ առանց մատնանշելու, թէ որ դաշնակցի մասին է խօսքը.

«Դէպքեր ունենք, երբ 100 միլիոնաւոր դոլարներ վճարուած են, բայց Հայաստանի նկատմամբ մատակարարումների պարտաւորութիւնները չեն կատարւում, այդ թւում՝ դաշնակից երկրների կողմից»:

2022 թուականի սեպտեմբերեան ռազմական գործողութիւններից յետոյ արուած այս յայտարարութիւնը բուռն արձագանգ էր գտել հասարակութեան շրջանում: Աւելի ուշ յայտնի դարձաւ, որ այդ գործընկերը Ռուսաստանն է: Ռուսաստանից, ՀԱՊԿ ռազմական դաշինքից ոժգոհութիւնների ֆոնին սա աւելի թէժ քննարկումների տեղիք տուեց:

Մինչ օրս վարչապետ Փաշինեանը կամ որեւէ այլ պաշտօնեայ չի յստակեցրել՝ ի՞նչ է արւում չմատակարարուած զէնքը ստանալու ուղղութեամբ, արդեօ՞ք ընթանում են իրաւական գործընթացներ, նախատեսւո՞ւմ է արդեօք վճարուած գումարի յետվերադարձ:

«Եթէ Մինսկում երկկողմ հանդիպում լինի, կը քննարկենք»: Ռուս գործընկերոջ՝ Նիկոլայ Պատրուշեւի հետ հնարաւոր հանդիպման եւ զէնքի մատակարարումների հարցը քննարկելու մասին նման յայտարարութիւն էր արել Հայաստանի Ախ քարտուղարը. *«Հաշուի առնելով այն իրականութիւնը, որը գոյութիւն ունի, այսինքն՝ ՌԴ-Ուկրաինա պատերազմ, ՌԴ կարողութիւններ՝ սպասարկելու իր այդ պատերազմը եւ հաշուի առնելով, որ կարողութիւնը այնքան էլ մեծ չէ, որպեսզի արտահանում էլ տեղի ունենայ, մենք գնացել ենք նաեւ այլ ռեսուրսներ որոնելու ճանապարհով»:*

Արմէն Գրիգորեանը վստահեցրել էր՝ կան բազմաթիւ երկրներ, որոնց հետ Հայաստանը *ինտենսիվ* քննարկումներ է ունենում զէնք գնելու հարցով:

«Մի մասով արդիւնքներ էլ ունենք [նկատի ունի այլ երկրներից զէնք գնելը], միւս մասով՝ դեռեւս բանակցութիւնները [Ռուսաստանի հետ] շարունակւում են»,- արձանագրել էր նա:

«Ազատ քաղաքացի» ՀԿ նախագահ, քաղաքական վերլուծաբան Յովսէփ Խուրշուդեանի խօսքով՝ մի քանի հարիւր միլիոն դոլար վերադարձնելը Մոսկւայի համար խնդիր չէ, դիտաւորեալ չեն անում:

«Առնուազն կարող էին գումարը վերադարձնել, մեծ գումար չէ, մի քանի հարիւր միլիոն դոլարի մասին է խօսքը: Տեսնում ենք, որ ՌԴ-ն Թուրքիային տասնեակ միլիարդաւոր դոլարներ է փոխանցում, այդ թւում՝ «Ակույու» ատոմակայանի կառուցման համար»,- նկատել է նա:

Factor TV-ի եթերում Խուրշուդեանը յայտարարել է՝ զէնք չմատակարարելու եւ գումարը չվերադարձնելու փաստերը ցոյց են տալիս, որ Ռուսաստանը ստեղծուած իրավիճակն օգտագործում է որպէս *«հերթական վնասարարութեան միջոց»:*

Քաղաքական վերլուծաբանի գնահատմամբ՝ Երեւա-նը պէտք է դիմի կոշտ քայլերի.

«Այդ գումարի վերադարձման վերջնական լուծումը լինելու է միջազգային դատարանում: Ինչպէս Ուկրաինան հիմա պահանջում է իր քանդրւքարափ եղած տնտեսութեան, քաղաքների փոխհատուցումը, այնպէս էլ Հայաստանը պէտք է պահանջի այդ փոխհատուցումը: Եւ առնուազն պարտքի դիմաց գոյք ստանայ»:

Յիշեցնել է 2002 թ.-ին ստորագրուած «Գոյք՝ պարտքի դիմաց» համաձայնագիրն ու նշել, որ այդ ժամանակ ՌԴ-ն սեփականութիւններ ձեռք բերեց «գրոշներով»:

«Հիմա մի քանի 100 մլն դոլարի մասին ենք խօսում, բայց հսկայական հարստութիւններ տուեցինք ՌԴ-ին ընդամէնը 96-97 մլն դոլարի պարտքի դիմաց: Այնպէս որ հանգիստ կարող ենք ՌԴ այդ բոլոր սեփականութիւնները միջազգային դատարանի միջոցով հետ վերցնել»,- ամփոփել է փորձագէտը: ■

(jamnews.net)

KASA LANCE UNE FORMATION NOVATRICE AUX MÉDIAS EN ARMÉNIE

Les médias ont acquis une telle importance dans nos sociétés qu'il est aujourd'hui difficile d'imaginer une vie sans courriel, sans portail d'information en ligne ou sans réseaux sociaux. Leur rôle classique de fenêtre sur le monde ne cesse de s'accroître. Ils font office de forum pour l'interaction sociale et la communication, offrant un espace pour acheter et vendre des biens, collecter des informations ou encore poster des contenus médiatiques réalisés par les internautes. Nous croulons tous sous une masse d'informations sans précédent. Or, un nombre important d'entre elles sont erronées ou trompeuses, de sorte que la désinformation est devenue un véritable fléau de société.

Ce phénomène touche fortement la société arménienne, notamment depuis la guerre de 44 jours dont les graves répercussions continuent de se faire sentir dans la vie quotidienne. De surcroît, compte tenu de la situation d'instabilité et d'incertitude que connaît l'Arménie, la diffusion de fausses informations (*fake news*) constitue une réelle menace pour la sécurité nationale.

Face à ce constat, la fondation humanitaire KASA a mis en place une formation destinée aux membres de son équipe et aux bénévoles engagés dans ses différents programmes éducatifs. Ce projet pilote, soutenu par l'Association *Humanisme et Solidarité*, veut permettre aux participants de mieux se positionner par rapport à l'information.

Zara Lavchian, cheffe des projets de KASA, nous décrit ce programme innovant d'éducation aux médias conçu par son équipe, dont la première phase s'est terminée en mai dernier.

"Ce programme composé de cinq webinaires sur un thème précis avec un spécialiste du domaine, et 8 modules recourt à un mode d'apprentissage à distance par e-learning (blended learning). Par module on entend des vidéos et des textes de référence complémentaires ainsi que des travaux pratiques et des discussions en ligne. Les spécialistes qui animent ces webinaires et créent les modules sont journalistes, experts en médias, psychologues…

La formation vise à promouvoir une information saine et une bonne santé mentale. Les principaux thèmes traités sont : la société de l'information, le secteur des médias en Arménie, la désinformation, l'infox (fake news) et la propagande, la vérification de l'information, le rôle des médias en termes de sécurité nationale.

Plus concrètement quels sont les sujets abordés pendant ces webinaires ?

"La formation porte entre autres sur la manière de gérer l'information, de détecter la désinformation et la propagande politique, de comprendre le financement des médias, de vérifier l'information. Mais aussi de trouver les moyens de gérer son stress et ses émotions et d'atteindre un juste équilibre dans notre monde hyper connecté ainsi que d'assurer la sécurité des données sur les plans personnel, familial et professionnel."

Concernant les travaux pratiques, Zara Lavchian précise :

"Par exemple, dans un des modules, les participants sont invités à visiter un site web précis, à chercher 5 articles susceptibles à leur avis de contenir des informations fallacieuses, et à discuter de leurs observations avec l'animateur du webinaire."

Zara Lavchian

Outre les cinq modules déjà testés avec ses collaborateurs et volontaires, KASA a préparé en partenariat avec *Boon TV* huit vidéos thématiques d'environ 15 minutes chacune, présentant des images animées et comprenant dix conseils. Selon un accord avec *Boon TV*, ces vidéos seront diffusées sur leur chaîne TV à partir de septembre prochain.

Vu l'intérêt suscité par cette formation aux médias, l'équipe de KASA compte l'intégrer dans ses différents programmes éducatifs.

"Quand nous avons mis en place cette formation pour nos collaborateurs, il était prévu que dans un deuxième temps elle serait proposée également aux bénéficiaires de nos programmes. Après le succès de la phase pilote, nous avons donc décidé d'intégrer ces cinq modules et les huit vidéos déjà prêtes à nos programmes destinés aux enseignants, aux parents, aux adolescents et aux jeunes. Ces apports viendront ainsi compléter tous nos programmes éducatifs qui proposent un élément en ligne." ■

M.S.

UN HÉROS À CHEVAL ET UN ARC

par Philippe DERSARKISSIAN

Je suis à Carouge, le restaurateur de livres me tend mon ouvrage et d'un grand sourire me précise: «Je pense que vous serez heureux du résultat».

Il est vrai que nous partions de loin avec ce bouquin dont l'ensemble des livrets se détachaient.

Je lui avais précisé, 4 jours auparavant: «Je voudrais que vous restauriez cet ouvrage qui n'a aucune valeur pécuniaire, certes, mais, qui n'a vraiment pas de prix pour moi car il est… riche».

Cela l'avait fait rire, mais bien sûr, il comprenait la démarche.

En 1973 mon grand-oncle m'offrit donc: « Contes et légendes arméniens» à un moment de ma vie où comme beaucoup de gamins j'étais dans une période de «cape et d'épée»: de Zorro® aux trois mousquetaires jusqu'à ce livre de contes qui relate entre autres cette épopée de «David de Sassoun» dans lequel l'histoire et la légende s'entremêlent et forment une chanson de geste (datant du Xème siècle), un mythe, l'un des piliers essentiels d'une nation et comme Hagop Turabian le précise dans son ouvrage «L'Arménie et le peuple arménien»:

«Les héros de Sassoun incarnent indiscutablement la volonté ferme du peuple arménien de vivre, son énergie farouche de résistance, son amour ardent de liberté et d'indépendance, sa fidélité inébranlable au principe du progrès et d'humanité, son attachement au sol ancestral, son patriotisme profond, enfin son dévouement admirable aux intérêts collectifs de la nation».

Située en face de la gare d'Erevan, au-delà de cette œuvre symbole absolue de liberté, massive, exagérément massive, avec un David dynamique, puissant et brave mais dont le visage ne reflète aucune violence sanguinaire. La volonté d'un peuple déterminée transparait dans cette statue et, donc aussi la volonté de l'artiste, Ervand Kotchar qui fut pratiquement banni en 1939 alors que cette œuvre de commande sur le thème «David de Sassoun» (place de la gare) n'entrait pas vraiment dans les critères du «réalisme socialiste» ni de ses «critères de beauté» et la statue fut détruite. Il fut donc emprisonné de 1941 à 1943 et puis, la liberté recouvrée, détruit physiquement, et aussi humilié, il n'accepta toujours pas et à juste raison, la soumission intellectuelle. Dans l'intervalle Staline meurt en 1953, Kotchar réapparait après 10 ans de bannissement et recevra en 1956 le titre honoraire d'artiste du peuple et on lui commanda de nouveau un «David de Sassoun» pour le site de… la place de la gare. Mais toujours en contradiction avec le réalisme socialiste, il écrira: **«Il faut accepter que la pensée qui est une idée abstraite est également réelle, et l'art qui reflète les idées peut aussi être réaliste».**

Ainsi le maître et le thème de son œuvre ne forment qu'un: ce David me rappelle étrangement cette «liberté guidant le peuple» de Delacroix.

Alors est-ce le combat contre l'oppresseur ou comme je l'ai lu, plus précisément une allégorie dans le contexte de l'occupation arabe de l'Arménie au VIIe siècle et l'invasion de Sassoun? Et dans ce contexte la volonté de David de…Taron (fils du roi Bagrat II) à repousser l'envahisseur? Ainsi la tentative d'assimilation des perses, des byzantins et en dernier lieu des arabes furent vouées à l'échec.

Alors parfois, juste un ouvrage pour enfant vous emmène loin dans l'Histoire, loin dans votre croyance, votre patriotisme, vos convictions, votre atavisme.

Ce David que je photographie en pleine action en train d'ôter avec force le glaive de son fourreau et, qui m'observe insistant, comme pour me dire:

«Je ne sais pas si tu t'es encore perdu dans Erevan, mon vieux, ou si tu es ici par conviction pour m'approcher, aux confins de cette citée presque 3 fois millénaire, mais dis-leur, là-bas, qu'ici, on a besoin de vous!».

Parfois un bouquin, devient un *artzakank* !

Voilà ce que m'a inspiré cette statue de David de Sassoun. Et, tout de même, me faire invectiver du regard par un héros mythique une forte (et rare…) expérience! Pour vivre - sans doute - la même: Station de métro Sasuntsi David.

Encore un autre monument dont le superbe cadre, érigé en 1957 et conçu par l'architecte Rafael Israyelian est, lui aussi, un symbole de résistance ! Dire de cet arc, juché sur son promontoire, qu'il met en majesté les paysages non moins grandioses et vertigineux que sont la riche plaine de l'Ararat et le mont Ararat lui-même, lorsqu'inondé de lumière ce joyau vous prend aux tripes dans un ciel d'azur qu'aucun nuage ne vient troubler, serait bien… faible: Car c'est bien au-delà de cela!

➤➤➤

ԴԱԴԻՎԱՆՔԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՓԱՍՏՈՂ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Դադիվանքի վաղեմութեան ու հայկականութեան մասին փաստում են վանքի պատերի վրայ պահպանուած արձանագրութիւններն ու վանքի տարածքում գտնուող հնագոյն խաչքարերը: Այս մասին գրել է Հայ Առաքելական եկեղեցու Արցախի թեմը:

Վանքի կառուցման մասին պատմական տեղեկութիւններ ու վկայութիւններ կան արտասահմանեան տարբեր գրականութեան մէջ և մասնագիտական աշխատութիւններում:

Մոսկուայի և Համայն Ռուսիոյ Կիրիլ Պատրիարքի օրհնութեամբ և խմբագրութեամբ հրատարակուած Ուղղափառ հանրագիտարանում ներկայացուած է Դադիվանքի կառուցման, անուան ծագումնաբանութեան, դարերի ընթացքում յարձակումների և աւերածութիւնների ենթարկուած և կանգուն մնացած հայկական սրբավայրի մասին: Աշխատութեան մէջ մանրամասն ներկայացուած են վանական համալիրում գտնուող շինութիւնների մասին պատմական փաստերն ու նկարագրութիւնները:

2014 թուականին ճարտարապետ Արա Զարեանի և Իտալիայից ժամանած վերականգնող Քրիստին Լամուրէի համատեղ ջանքերով մեկնարկեց Դադիվանքի որմնանկարների վերականգնման գործընթացը, որը շարունակուեց մինչև 2017 թուականը: Մասնագէտները կատարուած աշխատանքների մասին մանրամասն ներկայացրել են իրենց կողմից հեղինակած «1214 թուականին կառուցուած Կաթողիկէ եկեղեցու 1297 թուականի որմնանկարների պահպանական վերականգնում» գրքի մէջ: Գիրքը սկսւում է Դադիվանքի պատմութեամբ ու նկարագրութեամբ, որին շարունակում են մասնագէտների կողմից կատարուած աշխատանքների արդիւնքներն ու բացայայտումները: Մասնագէտների ծաւալուն աշխատանքի արդիւնքում վերջնականապէս պարզ դարձաւ Սուրբ Կաթողիկէ եկեղեցու ներսի որմնանկարների պատմական տեսարաններն ու որմնանկարների յստակ տարեթիւը՝ 1297թ., որի մասին փաստում է եկեղեցու հարաւային պատի պատուհանի անմիջապէս ստորին հատուածում զետեղուած երեք տողով հայերէն որմնագիր արձանագրությունը՝ ՉԽԶ (Չ=700; Խ=40; Զ=6 ուրեմն՝ 746+551=1297):

Մասնագէտները մաքրել և վերականգնել են եկեղեցու հիւսիսային և հարաւային պատերի որմնանկարները, որտեղ պատկերուած են Սբ. Նիկողայոս Սքանչելագործի հայրապետական իշխանութեան ընծայման վարքագրական դրուագն ու Սբ. Ստեփանոս Նախավկայի քարկոծութեան տեսարանը: Որմնանկարների վերականգնման արդիւնքում ի յայտ եկան տեսարանները բնութագրող մի շարք հայատառ արձանագրութիւններ: ■

(Tert.am)

UN HÉROS À CHEVAL ET UN ARC

➤➤➤ Les touristes accourent, smartphones et autres perches à selfies tendus, nous descendons de ce minibus, rapidement tout en cherchant le meilleur point pour faire la photo unique, que dis-je? LA photo unique! qu'en réalité tout le monde réalise de la même manière. Nous accourons comme pour rejoindre une source nous en désaltérer, nous en purifier, ouvrir grand nos yeux pour ne rien manquer de ce paysage comme si d'un coup il allait disparaitre.

Ô combien la magie du site coalise le peuple, le rend unique et indivisible face au gigantisme de notre Masis* (5'137 m) et souligné par cet Arc de Tcharents, Yéghiché Tcharents (1897-1937) qui aimait se ressourcer en ce lieu.

Il écrit: «**Ô peuple arménien, ton seul espoir de salut réside dans ton unité».**

L'arc de Tcharents un symbole de résistance, écrivais-je plus haut?

Ecrivain et poète, résistant et combattant les Turcs, à Van en 1912, puis après les horreurs qu'il vécut, dont nous avons tous en tête les invraisemblables images, crut, dans un premier temps à cette utopie léniniste pour finalement s'y opposer et publier son «Livre de route», une fausse apologie de Staline. Dans cet ouvrage, un poème dont le titre est «Le message» avec un langage codé sous forme d'un acrostiche.

Ainsi en lisant la deuxième lettre de chaque vers dans le sens vertical, le message fut: «**Ô peuple arménien, ton seul espoir de salut réside dans ton unité».**

Qualifié de nationaliste par les soviétiques, et emprisonné dans une geôle politique à Erevan, il sera supprimé en 1937, malgré les soutiens indéfectibles de l'architecte Tamanyan et du peintre Sarian.

Il fut tout de même réhabilité dans un discours d'Anastase Mikoyan (un ponte de l'élite gouvernementale à Moscou) en 1954.

«Livre de route» fut son dernier ouvrage, un livre de réflexions sur l'Arménie mais Tcharents reprend aussi notre mythe, notre épopée, celle de David de Sassoun dans ce dernier ouvrage.

Un héros à cheval et un arc

«**Ô peuple arménien, ton seul espoir de salut réside dans ton unité»!** ■ Ph. D.

Portrait

PIERRE-YVES VANDEWEERD

par Lerna BAGDJIAN

Les amateurs de cinéma auront probablement été interpellés par le mot “Ararat” et le détail “langue: arménien, turc”, parmi l’une des descriptions des films présentés aux Visions du Réel, le festival international de cinéma de Nyon du printemps dernier.

“*Inner Lines*”, par Pierre-Yves Vandeweerd est un documentaire parcourant les territoires autour de l’Ararat qui a été sélectionné dans la Compétition Internationale Longs Métrages - Première Mondiale.

Vandeweerd est un cinéaste belge connu internationalement pour ses films engagés. Ses documentaires, tournés pour la plupart en pellicule 16 et super 8mm, réunissent des territoires et des guerres tombés dans l’oubli, et mettent en lumière des témoignages et récits de vie, par un geste cinématographique poétique et poignant.

Vandeweerd étudie l’anthropologie et les civilisations africaines, puis débute sa carrière d’enseignant comme assistant à la Faculté de Philosophie et Lettres de l’Université Libre de Bruxelles.

Son parcours le fera voyager et explorer diverses cultures, notamment la, ou les cultures africaines. Il développe et dirige une résidence annuelle d’écriture et de réalisation documentaire destinée à des jeunes cinéastes sénégalais de 2004 à 2008, intitulée Cinéma(s) d’Afrique(s).

Il codirige le festival biennal du cinéma documentaire de la Communauté française de Belgique *Filmer à tout prix*, et enseigne dans diverses écoles prestigieuses, notamment au Département cinéma de la Haute Ecole d’Arts et de design (HEAD) de Genève, de 2018 à 2020.

«Dans le langage militaire, les inner lines sont des itinéraires de secours qui, tout en se situant à proximité des lignes adverses, échappent aux moyens de contrôles et permettent de prendre la fuite. Autour du mont Ararat, en Turquie et en Arménie, des messagers et leurs pigeons voyageurs parcourent ces voies parallèles, à la rencontre de communautés en prise avec les guerres».

Son dernier long-métrage, *Inner Lines* (2022), met l’accent sur le traumatisme culturel des peuples du Caucase, une réalité éloignée de la conscience occidentale qui s’est déroulée et se déroule sous le regard témoin des monts Sis et Massis: les massacres et déportations vécues par le peuple yézidi, le génocide du peuple arménien, et la guerre actuelle en Artsakh.

Avec une approche à la fois poétique et solennelle, et un goût pour le détail, Vandeweerd met en exergue une esthétique du quotidien, pour démontrer le combat de la vie contre la mort. Des mains, des visages, des regards. Des pierres silencieuses, qui, si elles pouvaient parler, ne cesseraient de narrer les atrocités qu’elles ont vues. Des clairs-obscurs et des horizons à en couper le souffle.

L’usage de plans fixes équilibrés, plus ou moins longs, pour générer une émotion et une tension auprès du spectateur n’est pas sans écho à l’esthétique du cinéaste géorgien et arménien Sergeï Paradjanov.

De même que l’usage d’artefacts hautement symboliques, tels que la colombe, symbole d’évasion, de pureté, d’espoir et messagère de paix, figure qu’aurait lancée trois fois Noé après que l’Arche se soit échouée sur le Mont Ararat.

Vandeweerd n’est pas l’unique artiste belge à avoir cerné l’ambiance métaphysique qui émane de ces territoires chargés d’histoire.

En 2019, lors d’un cours d’art contemporain donné dans le cadre de l’orientation de master “art et architecture” à l’EPFL, j’ai eu l’occasion de me familiariser avec le travail de Francis Alÿs, artiste contemporain connu pour son approche conceptuelle autour d’enjeux urbains et géopolitiques.

Artiste-mobile, vivant entre l’Amérique du Sud et l’Europe, Francis Alÿs traite de thématiques qui font fortement écho au travail de Vandeweerd: frontières, territoires, traces, mémoire.

Après 20 pages de dissertation sur Alÿs, ce n’est que deux ans plus tard que j’ai découvert une de ses œuvres qui m’avait échappée en flânant à nouveau sur son site internet: “*The Silence of Ani*, Turkish-Armenian border, 2015, 13:21 min”.

Ce documentaire évoque “la ville aux 1001 églises”, capitale de l’Arménie à l’époque médiévale, actuellement en Turquie et en état de ruine. Un groupe d’adolescents se voient prêter des appeaux pour réactiver la ville. Petit à petit, le paysage topographique devient terrain de jeu, Du silence à la musique, les sifflets des enfants montent en crescendo collectif, rappelant les oiseaux qui animaient la ville autrefois.

PIERRE-YVES VANDEWEERD

➤➤➤ Ce film en noir et blanc fait écho à la préservation de la mémoire d'un lieu, resté en suspens. Il est paru dans le cadre de la 14ème biennale d'Istanbul, 100 ans après la date qui marque l'avènement du Génocide des Arméniens.

Au travers de ses documentaires poignants tels que *Territoire perdu*, 2011, qui évoque la situation du peuple sahraoui, ou encore *Le Cercle des noyés*, 2007, qui relate le vécu des prisonniers politiques en Mauritanie, Vandeweerd met en lumière depuis plus de 20 ans des vérités sur le monde qui suscitent des bouleversements et des réflexions et qui méritent d'être partagées. ■

L. B.

Ses réalisations sont à découvrir sur son site internet: https://pierreyvesvandeweerd.fr/
Les éternels, Pierre-Yves Vandeweerd, 2017
https://www.charbon-studio.com/voir/eternels_HD-25_vo-stFR_son-stereo_hq
Inner Lines, Pierre-Yves Vandeweerd, 2022
https://vimeo.com/692004338/2461589b38
The Silence of Ani, Francis Alÿs, 2015
https://www.youtube.com/watch?v=c47JsX6I1pg

ԹՈՒՐՔԵՐԻ ՎԱՂԵՄԻ ԵՐԱԶԱՆՔԸ

Լուսինէ Մխիթարեան

Հայոց պատմութեան խեղաթիւրումը վաղուց կատարելագործուած է թուրքերի կողմից: Նրանք իւրացրել եւ շարունակում են իւրացնել հայկական մշակոյթը, արժէքները, տարածքը, իսկ եթէ չի յաջողւում իւրացնել, ապա ոչնչացւում է: Թուրքերի համար ամենացաւոտ կէտը ցեղասպան տեսակի դրոշմից ազատուելն է, որի համար ծախսւում են ահռելի ֆինանսական, *պսէօդո*-մասնագիտական, քաղաքական-դիւանագիտական ռեսուրսներ: Ժխտողականութիւնը նրանց «գիտական», քաղաքական ուղղութիւններից մէկն է: «Թուրք ժողովուրդն ամաչելու պատճառ չունի»․ նման բովանդակութեան յայտարարութիւններով են հանդէս գալիս Թուրքիայի բարձրաստիճան պաշտօնեաները՝ հերքելով իրենց պատմութեան մէջ որեւէ ցեղասպանութիւն գործելու փաստը:

Յունիսի 19-ին Կարինում (Էրզրում) բացուել է այսպէս կոչուած «Թուրք-հայկական յարաբերութիւնների ուսումնասիրութեան կենտրոն» եւ գրադարան, որը հարուստ է պատմութիւնը խեղաթիւրող փաստաթղթերով եւ հրատարակութիւններով: Գրադարանը կրում է «պատմաբան» Էրոլ Քիւրքչուօղլուի անունը: Վերջինս հանդիսացել է Աթաթուրքի համալսարանի հայ-թուրքական յարաբերութիւնների հետազօտութիւնների կենտրոնի տնօրէնը, որն իր կեանքի աւելի քան 20 տարիների ընթացքում զբաղուել է հայոց պատմութեան խեղաթիւրմամբ՝ փորձելով «ապացոյցներ» պեղել առ այն, որ օրինակ «20-րդ դարասկզբին հայերը հարիւր հազարաւոր թուրքերի են սպանել»:

Կենտրոնի բացման ժամանակ Էրզրումի քաղաքապետարանի ղեկավար Մեհմեթ Սեքմենն իր ելոյթում մեղադրել է հայերիս իրենց իսկ գործած ոճրագործութիւնների մէջ՝ այդ ամէնը «հիմնաւորելով» «արխիւային փաստաթղթերով»: Նա յոյս է յայտնել, որ կենտրոնի աշխատանքները կ'ուղղուեն Հայոց ցեղասպանութիւնը կեղծիք համարելու ջանքերին: Թերեւս անակնկալ չպէտք է դառնայ մեզ, երբ մօտ ապագայում կեանքի կոչուի թուրքական վաղեմի երազանքը եւ Հայոց ցեղասպանութեան հարցը յանձնուի «պատմաբանների յանձնաժողովին»: Ցաւօք, այսօր կը գտնուեն «հայ պատմաբաններ», որոնք չեն խորշի մաս կազմել այդ կեղծ եւ ցինիկ բեմադրութեանը:

Ի դէպ, պատահական չի ընտրուած նաեւ «կենտրոնի» գտնուելու վայրը: Էրզրումը Արեւմտեան Հայաստանի հայաշատ նահանգներից է եղել առնուազն մինչեւ 20-րդ դարի սկիզբը: Օսմանեան տիրապետութեան շրջանում այդտեղից սկիզբ էր առել հայութեան զանգուածային արտագաղթը:

Պատմաբան, քարտեզագիր Գեղամ Բադալեանը «Արեւմտեան Հայաստանի պատմաժողովրդագրական նկարագիրը Մեծ Եղեռնի նախօրէին» գիտական յօդուածում գրում է, որ արտագաղթի առումով առաւել աղետալին, 1829-1830 թթ. արեւմտահայերի այսպէս կոչուած՝ մեծ գաղթն էր, երբ միայն Էրզրումի նահանգից դէպի Ախալցխա, Ջաւախք, Սեւանի աւազան, մասամբ նաեւ՝ Արեւելեան Շիրակ տեղափոխուեց աւելի քան 50000 մարդ: Ընդ որում, նահանգի տարածքից հայերի հեռացումը չի ընդհատուել 19-րդ դարի ամբողջ ընթացքում: Էրզրումի նահանգում խոշոր ծաւալներ էր ընդունել նաեւ բռնի կրօնափոխութիւնը: Այնուամենայնիւ, Առաջին աշխարհամարտի նախօրեակին տեղի հայ բնակչութեան թիւը բաւական պատկառելի էր՝ շուրջ 250000-260000, սակայն նրանց մեծ մասը 1915թ. յունիս-օգոստոսին բռնութեամբ տեղահանուել եւ կոտորուել է Էրզրում-Դերջան-Երզնկա-Կամախ ճանապարհին:

Եւ ահա, պատմականօրէն հայկական Կարին քաղաքում բացւում է կենտրոն, որը պէտք է առաջ մղի եւ *տիրաժաւորի* հակահայկական, հակագիտական թեզեր, զբաղուի պատմութեան կեղծարարութեամբ եւ խեղաթիւրմամբ:■

hhtert.am

COLLOQUE À LAUSANNE: QUEL AVENIR POUR LES PEUPLES EXCLUS DU TRAITÉ DE LAUSANNE EN 1923?

Dans le cadre des commémorations du centenaire du Traité de Lausanne «Au carrefour des mémoires», l'Association pour la promotion du Fonds Kurde Ismet Chérif Vanly (AFKIV) a organisé un colloque international, en collaboration avec l'Institut Kurde de Paris, l'Association Suisse-Arménie (ASA) et la Ville de Lausanne pour débattre des effets et des conséquences du Traité un siècle après sa signature.

Ce colloque «De Lausanne 1923 à Lausanne 2023: Quel avenir pour les peuples exclus du Traité de Lausanne en 1923? État des lieux et perspectives», réunissant des personnalités politiques et universitaires et des journalistes, a eu lieu le samedi 10 juin 2023, dans la salle du Conseil communal de l'Hôtel de Ville de Lausanne.

(Crédit photo: kurdistan-au-féminin.fr)

C'est devant une salle comble que M. Grégoire Junod, syndic de Lausanne, a ouvert les débats qui se sont déroulés autour de quatre thématiques.

La première table ronde, modérée par **Joyce Blau**, professeure émérite de la langue et civilisation kurdes (INALCO) de Paris et consacrée au *contexte historique* a réuni **Derya Bayir**, auteure et avocate, **Hamit Bozarslan**, professeur à l'École des Hautes Études en Sciences sociales (EHESS) de Paris, **Hans-Lukas Kieser**, professeur à Newcastle University, et **Leonard V. Smith**, de l'Université de d'Oberlin.

Le sort des peuples exclus était le thème de la deuxième table ronde, modérée par **Nazand Bagikhani**, professeure invitée à Sciences-Po Paris, avec la participation de: **Baskin Oran**, professeur émérite de la Faculté des Sciences politiques d'Ankara, **Raymond Kevorkian**, professeur émérite de l'Université de la Sorbonne, et **Joseph Yacoub**, professeur émérite de sciences politiques à l'Université catholique de Lyon.

La troisième table ronde, modérée par **Hamit Bozarslan**, avait pour thème *les Kurdes après Lausanne*. Les intervenants étaient **Mesut Yegen**, professeur à l'Université d'Ankara, **Jordi Tejel Gorgas**, professeur à l'Université de Neuchâtel, **Nazand Begikhani**, et **Sherki Kirmanj**, professeur à l'Université d'Ulster.

La dernière table ronde, *Vers une révision du Traité de Lausanne?*, modérée par **Kendal Nezan**, président de l'Institut kurde de Paris, a réuni les conseillères nationales **Sibel Arslan** et **Laurence Fehlmann-Rielle**, **Osman Baydemir**, ancien maire de Diyarbakir, **Rémi Féraud**, sénateur de Paris, et **Peter Galbraith**, ancien ambassadeur des États-Unis.

Le colloque a été conclu par Hamit Bozarslan qui a fait la synthèse des débats.■

Nouvelle parution

TALAAT PACHA
HANS-LUKAS KIESER

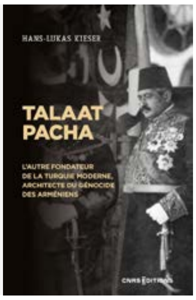

Grand Vizir, homme de parti à la tête du Comité Union et Progrès, Talaat Pacha (1874-1921) a exercé un pouvoir considérable et s'est imposé comme le dirigeant de facto de l'Empire ottoman pendant la Grande Guerre. Hans-Lukas Kieser brosse ici magistralement son portrait, depuis son rôle dans la révolution jeune-turque de 1908 jusqu'à son exil dans l'Allemagne de Weimar en 1918 et son assassinat. Il explique comment Talaat s'est maintenu à la tête de l'Empire grâce à un puissant mélange d'impérialisme revisité, d'islam politique, de violence extrême et d'ultra ethno-nationalisme qu'il a contribué à forger et qui a affecté toutes les minorités non turques. Il examine précisément ce qui l'a conduit à organiser et faire exécuter un acte monstrueux, fondateur de la nation turque: le génocide des Arméniens. Replaçant cette histoire au cœur des événements mondiaux, pointant la complicité plus ou moins appuyée de ses voisins occidentaux, Hans-Lukas Kieser montre combien les actions cataclysmiques de Talaat et ses crimes, restés impunis, ont été déclencheurs de notre «terrible XXe siècle».

Par sa conception de ce que devait être la nation, Talaat, avant Kemal Atatürk en 1923, a posé les fondations de la Turquie moderne. Il a continué à exercer une influence souterraine jusqu'à nos jours.

Historien, **Hans-Lukas Kieser** est professeur associé à l'université de Newcastle (Australie) et à l'université de Zurich (Suisse). Outre des articles publiés en français dans divers ouvrages collectifs, il a co-dirigé *World War I and the End of the Ottomans: From the Balkan Wars to the Armenian Genocide* (2015), et publié *Turkey beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities* (2006). ■

Préface: Antoine Garapon
Traduction de l'allemand: Ulubeyan Gari
CNRS EDITIONS

LE DÉCLIN DÉMOGRAPHIQUE DE L'ARMÉNIE EST-IL RÉVERSIBLE?

par Karen HARUTUNYAN

La population permanente de l'Arménie, définie comme les personnes ayant une résidence permanente, était de 2 928 914 en octobre 2022. C'est ce que révèlent les résultats préliminaires du recensement de la population de 2022, publiés par le Comité des statistiques d'Arménie fin d'avril 2023. Il s'agit d'une diminution d'environ 90 000 personnes par rapport au recensement de 2011, qui avait enregistré une population de 3 018 854 habitants. Cette baisse est supérieure à la population totale de Vanadzor, la troisième plus grande ville d'Arménie.

Le taux de fécondité de l'Arménie est en baisse depuis les années 1990. En 2022, le taux de fécondité était de 1,758 naissances par femme, bien en dessous du taux de remplacement de 2,1. Cela signifie que la population ne se renouvelle pas naturellement.

Selon les projections des Nations Unies, la population arménienne passera à 2,72 millions d'habitants d'ici 2040 et à 2,57 millions d'ici 2050. Malgré ces sombres projections, les dirigeants actuels et précédents de l'Arménie continuent de fixer des objectifs ambitieux en matière de croissance démographique, sans mettre en place des politiques stratégiques pour y parvenir.

L'ancien président Serzh Sargsyan s'était fixé pour objectif de porter la population du pays à 4 millions d'habitants d'ici 2040, tandis que l'actuel Premier ministre Nikol Pashinyan déclare viser une population de 5 millions d'habitants d'ici 2050. Comme par le passé, il n'est pas certain que ces objectifs soient accompagnés d'un plan ou d'une stratégie concrète.

L'Arménie n'a pas le privilège de pouvoir compter sur de vagues illusions concernant une immigration massive d'Arméniens de la diaspora en provenance d'Europe et d'Amérique du Nord. En fait, l'émigration continue vers ces destinations géographiques reste un sérieux défi.

Les faibles taux de natalité, l'émigration, le vieillissement de la population et les avortements sélectifs en fonction du sexe figurent parmi les principaux facteurs qui influeront sur la trajectoire démographique de l'Arménie dans un avenir prévisible.

Ce qui est clair, c'est qu'un déclin démographique durable posera de graves problèmes sécuritaires, économiques, sociaux et liés à la main-d'œuvre pour le pays.

Mesures pouvant contribuer à inverser le déclin démographique de l'Arménie

Le déclin démographique de l'Arménie peut et doit être évité, mais cela nécessitera des actions audacieuses et innovantes. Outre les politiques visant à augmenter les taux de natalité, l'Arménie peut prendre plusieurs autres mesures pour relever ses défis démographiques.

Tout d'abord, le gouvernement arménien devrait encourager les Arméniens libanais et syriens à se rapatrier en leur offrant des incitations et des opportunités. La dissolution des communautés arméniennes au Moyen-Orient est une question de temps, et le gouvernement doit contrer l'éventuelle résistance des communautés locales et des institutions religieuses, qui pourraient ne pas vouloir perdre les membres de leur congrégation.

Deuxièmement, l'Arménie doit améliorer ses infrastructures et établir des cadres juridiques nationaux et bilatéraux avec les États-Unis pour faciliter le rapatriement des Américano-Arméniens retraités.

L'Arménie doit également prendre des mesures décisives pour attirer d'autres nationalités et envisager leur immigration et leur intégration. Parmi ces groupes, on peut citer les chrétiens apatrides et les Yézidis du Moyen-Orient.

L'Arménie bénéficierait également de l'immigration de ressortissants indiens, qui pourraient contribuer à combler les pénuries de main-d'œuvre dans le pays, en particulier dans les secteurs en plein essor de la construction et des services.

L'Arménie devrait saisir l'occasion et mettre en place des politiques qui encourageraient le séjour permanent des émigrés russes, biélorusses et ukrainiens qui ont fui leur pays en raison de la guerre en Ukraine. Ils sont environ 100 000, dont une majorité de travailleurs qualifiés dans les secteurs de l'informatique, de la haute technologie et d'autres industries. Ils représentent un boom inattendu pour l'économie arménienne. Israël a reçu un tel "cadeau généreux" à la suite de l'éclatement de l'Union soviétique, avec l'émigration d'environ d'un million de Juifs russes qui ont fait d'Israël une "start-up" dotée d'un PIB par habitant et d'un IDH parmi les plus élevés.

Tous ces groupes pourraient se voir délivrer des "green cards arméniennes" leur permettant de jouir de tous les privilèges du pays, à l'exception du

MUSICIENS ARMÉNIENS À L'HONNEUR À GENÈVE

Ces deux derniers mois ont été riches en évènements musicaux pour les Arméniens de Genève.

Le 20 mai 2023, dans le cadre du Festival international de musique et d'art sacré *Agape*, Chouchane Siranossian (violon solo et direction) et l'Orchestre baroque de Venise ont présenté des œuvres de Vivaldi & Tartini à la Salle Frank Martin de Genève. Le concert, organisé sous les auspices de l'ambassade de la République d'Arménie en Suisse était dédié au 850e anniversaire de la mort du Catholicos Saint Nersès VI le Gracieux (Shnorhali).

Les 24 et 25 mai 2023, au Victoria Hall de Genève, la célèbre soprano Sámi Grigorian a interprété avec panache les *Vier letzte Lieder* (Les quatre derniers lieder) pour soprano et orchestre de Richard Strauss, accompagnée par l'Orchestre Suisse Romande, sous la direction de Jonathan Nott. Elle a été longuement ovationnée comme à l'accoutumée. Ces chants ont suivi la danse des sept voiles (Salomé) du même compositeur. Dans la première partie du concert, *Shadows II*, concerto pour quatuor à cordes et orchestre de Yann Robin a été présenté en première mondiale par le quatuor Tana, accompagné par l'OSR.

Le 25 mai 2023, dans le cadre de la saison JazzContreBand, le groupe *Papiers d'Arménies*, s'est produit au Point Favre à Chêne-Bourg. Le groupe est composé de: Dan Gharibian (guitarre, voix), Macha Gharibian (piano, voix), Gérard Carcian (kamantcha, voix), Aret Derderyan (accordéon, voix) et Artyom Minasyan (doudouk, clarinette, shevi, zurna).

Le 31 mai 2023, *Concertus Saisonnus* a présenté au Victoria Hall de Genève le *Requiem* de Mozart avec Karine Mkrtchyan (soprano), Carine Séchaye (mezzo-soprano), Gilles Bersier (ténor), Lisandro Abadi (basse), l'ensemble vocal Orphée de Genève et l'Orchestre Concertus Genève, sous la baguette de Matthieu Schweyer. Dans la première partie l'orchestre a joué le Concerto pour clarinette et orchestre de Mozart avec Damien Bachmann en soliste.

Le 6 juin 2023, au Bâtiment des Forces Motrices (BFM) à Genève, le prodigue du violon Sergey Khachatryan a interprété le Concerto pour violon en ré majeur op. 61 de Ludwig van Beethoven avec l'Orchestre de Chambre de Genève, sous la baguette de Chloé van Soeterstède. Le programme comprenait également la Symphonie N° 2 en do majeur op. 61 de Robert Schumann. En guise de bis, Sergey Khatchatrian a joué *Havun Havun* de Grigor Narekatsi, applaudi longuement par le public.

Le 13 juin 2023, au Victoria Hall de Genève, une soirée de musique classique consacrée au 100e anniversaire de Maria Calas a été organisée par l'association *Avetis*, avec la participation du grand Maestro Plácido Domingo dans des rôles de baryton et des chanteurs arméniens Varduhi Khatchatrian (mezzo-soprano) et Hovhannes Ayvazian (ténor). Ils se sont produits essentiellement dans des arias du répertoire de Callas, accompagnés par L'Orchestra Sinfonica G. Rossini de Pesaro, sous la direction de Frédéric Chaslin. ■

LE DÉCLIN DÉMOGRAPHIQUE DE L'ARMÉNIE EST-IL RÉVERSIBLE?

➤➤➤ droit de vote. Pour préserver et promouvoir le développement de la langue, de la culture et du patrimoine uniques de l'Arménie, tout changement doit être mis en œuvre avec délicatesse. L'Arménie devrait devenir un pays trilingue, avec l'arménien comme seule langue d'État et lingua franca pour tous ses résidents, et l'anglais et le russe comme langues de travail.

Bien sûr, l'immigration de non-Arméniens peut également présenter des risques, mais les avantages l'emportent sur les coûts potentiels.

Malgré tout le populisme de droite, l'immigration est le grand avantage de l'Europe, qui connaît les mêmes problèmes démographiques que nous. Nous pouvons apprendre de leurs succès et de leurs échecs.

L'Arménie doit devenir un lieu de vie plus attrayant, tant pour les Arméniens que pour les étrangers.

Il est temps de sortir des sentiers battus et d'agir. ■

K.H.

(Civilnet) (Traduit de l'anglais par Artzakank)

LA COLLECTION DES OEUVRES DE KOMITAS INSCRITE AU REGISTRE INTERNATIONAL DE LA MÉMOIRE DU MONDE DE L'UNESCO

Le 18 mai 2023, lors de sa 216ème session, le Conseil exécutif de l'UNESCO a décidé à l'unanimité d'inscrire la collection des œuvres du Père Komitas au Registre international de la Mémoire du Monde.

Ainsi, un quatrième patrimoine documentaire arménien a trouvé sa place dans ce registre aux côtés de la collection de manuscrits anciens du Matenadaran (Institut de manuscrits anciens Mesrop Mashtots), de l'étude de l'astronome Beniamin Margaryan, de la collection de partitions manuscrites et musiques de films du compositeur Aram Khatchatrian.

Le registre «Mémoire du monde» de l'UNESCO, créé en 1992, recense des fonds d'archives dans différents formats tels qu'imprimés, graphiques, audiovisuels, numériques, dans le monde entier, jugés d'importance universelle majeure. ■

ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ՑԱՒՑՆՈՂ Է

Բագրատ ԷՍԴՈՒԳԵԱՆ

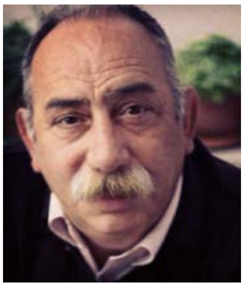

Գիտեմ որ վայել չէ յաճախ դիմել «ես ըսած էի» ափսոսանքին: Սակայն ինչ ընես որ զարգացումները ակամայ կը յուշեն այդ անվայել արտայայտութիւնը: Երբ բանակցութիւնները Հայաստանի գործող իշխանութեան կը պարտադրեն պաշտօնապէս ճանչնալ Ատրպէյճանի հողային ամբողջութիւնը, մենք պիտի աղերսենք արցախահայութեան անվտանգութեան երաշխիքը:

Ալիեւ շատ յստակ արտայայտուած էր այս մասին: «Արցախահայութիւնը կամ կը յօժարի իմ երկրի քաղաքացի ըլլալու հանգամանքին, կամ ալ կը լքէ այս տարածքը» ըսած էր ան:

Պահ մը յիշենք մօտ անցեալը, երբ ներկայ նախագահի հայրը նոյն արցախահայութեան կը խոստանար աշխարհի վրայ նմանը չունեցող ինքնավարութիւն, պայմանաւ որ անոնք հրաժարէին անկախ պետութիւն հիմնելու կամ Հայաստանի միանալու իրենց պահանջներէն:

Այդ օրերու յաղթանակած տրամադրութիւնով ոչ ոք նկատի առաւ Հայտար Ալիեւի այդ խոստումը:

Մեր մօտ տիրողը յաղթանակի տրամադրութիւնն էր, չըսելու համար ամբարտաւան շփացածութիւնը: Անցեալին բազում անգամներ գրած ենք պարտուածի հոգեբանութիւնը եւ արժանապատուութիւնը նուաստացնելու անպատեհութիւններու մասին: Ըստ երեւոյթի նման խորհուրդները լսելու ժամանակը չէր, քանի որ հաւաքաբար տարուած էինք դարեր ետք հող նուաճելու մոլուցքէն:

Յիշենք այդ օրերը, երբ հայրենի երկրի յուզական աշխարհը նկարագրող մեր երգիչ-երգչուհիները զինուորական համազգեստով բեմ կը բարձրանային եւ դարերու ընթացքին զարգացած հայահունչ երաժշտութիւնը մէկ կողմ թողելով կը գոռային՝ «Հէ՜յ», «Հո՜յ» բացագանչութիւններով:

Այս պահուն պարտինք խոստովանիլ թէ մօտ 70-ամեայ խորհրդային պետականութենէ ետք իբրեւ հաւաքականութիւն ամբողջովին անպատրաստից գտնուեցանք երրորդ հանրապետութեան ընձեռած անկախ պետականութիւնը դիմագրաւելու համար:

Անհատական կամ կուսակցական շահերը գերազանցող պետական մտայնութիւնը եւ անոր կառոյցները բացակայեցան մեր իրողութենէն: Քաղաքականութիւն վարեցինք միայն ու միայն օրուայ հրամայականները գոհացնելու նպատակաւ: Չունեցանք երկարատեւ աշխարհայեցք եւ այդ զրկանքը բաւականին սուղ արժեց բոլոր ազգի համար:

Որքան ցաւալի է հաստատել, թէ կատարուած բոլոր սխալները գործադրուեցան մեր աչքերուն առջեւ: Դիտեցինք հսկայ գործարաններու թալանումը: Առանց գիտակցելու այդ թալանուածին երկրի սեփականութիւնը ըլլալու իրողութեան, յիմարօրէն կարծեցինք թէ սովետապատկան հարստութիւնն է, որ կը յափշտակուի մերոնց՝ թաղի աղուոր տղերքի ձեռքով:

Նոյն յիմարութիւնով «հող տուող» կոչեցինք հակառակորդի հետ բանակցութիւններ վարելով խաղաղութիւն ապահովելու ջանքերը:

Երբ ազգով մէկ գլխիկոր ամօթխածութեամբ կը լսէինք Ռուսիոյ Դաշնութեան նախագահի յանդիմանութեան բնոյթով քննադատութիւնները, երբեմնի պոռոտախօսները նոյն թափով փողոց իջած էին իբրաքանչիւրս, յատկապէս ալ ժողովրդական յեղափոխութիւնով վարչապետի աթոռին դատապարտուած Փաշինեանը «դաւաճան» հռչակելու համար:

Տակաւին պիտի շարունակենք հայեցի գաղափարախօսութեան մը բացակայութեան պատճառած փորձանքները դիմագրաւելու: ■

(ԱԿՕՍ)

CONFÉRENCE LITTÉRAIRE À LA LIBRAIRIE ARMÉNIE CULTURE ET SAVEURS

par Marie WURRY

Le 1er juin a eu lieu une conférence littéraire passionnante, organisée au magasin *"Arménie culture et saveur"*, où l'auteur genevois Harry Koumrouyan a présenté son dernier livre intitulé *Vienne le 12 mars 1938* (Editions de l'Aire, en vente dans toutes les librairies).

La conférence a débuté par une description du contexte historique, permettant au public de comprendre l'importance de la période évoquée dans le livre et du lien avec les aïeux. Les auditeurs étaient nombreux, majoritairement non arméniens. Cela démontre l'attrait universel de l'histoire et de la volonté de comprendre les évènements passés.

Harry Koumrouyan a captivé l'audience avec sa présentation, partageant son amour pour l'Histoire et ses liens avec ses ancêtres arméniens. Son récit a éveillé des émotions et a suscité une réflexion à propos des conséquences des événements historiques sur l'époque actuelle. ■

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐԱՍՐԱՀՈՒՄ ՎԵՐԱԲԱՑԻՈՒՄ ԵՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿՈՒ ՑՈՒՑԱՍՐԱՀՆԵՐԸ

Յունիսի 22-ից Հայաստանի ազգային պատկերասրահում վերաբացւում է աշխարհահռչակ ծովանկարիչ Յովհաննէս Այվազովսկու ստեղծագործութիւնների մշտական ցուցադրութիւնը, որն ընդգրկում է վարպետի՝ ծաւալով ու գեղարուեստական արժէքով աշխարհում կարեւորագոյն հաւաքածուներից մէկը:

Ազգային պատկերասրահից յայտնում են, որ վերանորոգուած և արդիականացուած սրահներում հանրութեանն են ներկայացւում շուրջ 50 գեղանկարչական և գրաֆիկական երկեր՝ հայկական և աստուածաշնչեան թեմաներով կտաւներ, խաղաղ ու քնարական, խռովայոյզ ու փոթորկոտ, խորհրդաւոր քօղով պարուրուած գիշերային ծովի տեսարաններ: ■

Աղբիւր՝ Panorama.am

ԱՐՑԱԽԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ 382 ՄԻԼԻՈՆ ԴՈԼԱՐԻ ՎՆԱՍ Է ԿՐԵԼ

Ադրբեջանի կողմից կէս տարի շարունակուող շրջափակման պայմաններում Արցախի տնտեսութիւնը շարունակում է մեծ վնասներ կրել:

Ինչպէս նշուած է Արցախի տեղեկատուական շտաբի ամփոփագրում, 860 տնտեսվարող (ընդհանուրի 20,1 %-ը) շրջափակման պայմաններում աշխատելու անհնարինութեան պատճառով կասեցրել է իր գործունէութիւնը, իսկ մնացած տնտեսվարողները գործում են մասնակի ծաւալով կամ պետական աջակցութեամբ:

Շրջափակման և կենսական ենթակառուցուածքների խափանման պատճառով շրջափակման մեկնարկից առ այսօր փաստացի աշխատանքը և եկամտի աղբիւրը կորցրել է նախնական հաշուարկներով շուրջ 11,000 մարդ (ներառեալ՝ պետական աջակցութեամբ աշխատատեղի ժամանակաւոր պահպանման դէպքերը), որը մասնաւոր հատուածում աշխատողների 50 տոկոսից աւելին է:

Դադարել են 32,6 կիլոմետր ճանապարհի, տասնեակ կիլոմետր ջրագծի, հազարաւոր հեկտար հողատարածքների ոռոգման համակարգերի, 3,717 բնակարանների, աւելի քան 40 սոցիալական և արտադրական ենթակառուցուածքների շինարարական աշխատանքները:

Շրջափակման ընթացքում Արցախի Հանրապետութեան տնտեսութեանը հասցուել է շուրջ 382 մլն ԱՄՆ դոլարի վնաս՝ յանգեցնելով մօտ 42 տոկոսի չափով ՀՆԱ-ի կանխատեսուած տարեկան ցուցանիշի (903 մլն դոլար) չապահովմանը: ■

EXPOSITION «WOMEN IN STATE-BUILDING» AU PALAIS DES NATIONS À GENÈVE

Le 26 juin 2023, la Mission Permanente de la République d'Arménie auprès de l'ONU à Genève a organisé une exposition de photos dédiée au 105ème anniversaire de la Première République de l'Arménie, intitulée «Women in State-Building». L'exposition, qui a eu lieu au Palais des Nations dans le cadre du 53ème session du Conseil des Droits de l'homme, a présenté les contributions historiques et contemporaines des femmes arméniennes à la construction de l'État à travers des images de femmes éminentes dans divers aspects de la vie publique, sociale, culturelle et politique.

(Crédit photo: Page FB de l'Ambassade d'Arménie)

Lors de la cérémonie d'inauguration, des discours ont été prononcés par le représentant permanent de l'Arménie, l'Ambassadeur Andranik Hovhannisyan, le directeur général du Bureau des Nations unies à Genève, Mme Tatiana Valovaya, et le directeur de la bibliothèque et des archives des Nations unies, M. Francesco Pisano. Les intervenants ont rappelé l'importance de l'autonomisation des femmes et de l'égalité des droits dans le monde, et ont présenté des épisodes sur la contribution significative des femmes arméniennes à l'édification de l'État.

Des ambassadeurs de plusieurs pays, des diplomates, des fonctionnaires du Bureau des Nations Unies à Genève, des représentants de la communauté arménienne étaient présents à l'exposition. À l'issue de la cérémonie, les invités ont dégusté des vins arméniens.

Rappelons que l'exposition a été créée, compilée et présentée l'année dernière à New York grâce aux efforts de la Mission permanente de l'Arménie au siège des Nations unies. ■

COMMUNICATIONS

NAISSANCES

Naïda Gabrache et **Olivier Madiot** ont la joie d'annoncer la naissance de leur fille **Arev** le 16 mai 2023 à Genève.

Toutes nos félicitations aux heureux parents.

DONS

Pour l'Ecole Topalian

A la mémoire de Mme Silva Stepanian

Dr. Ragnetta Stepanian CHF 500.-

La bibliothèque St-Grégoire l'Illuminateur
Centre arménien Hagop D. Topalian
2-4 Place d'Arménie - 1256 Troinex

restera ouverte pendant les vacances estivales selon ses horaires habituelles,
tous les mercredis de 14h à 18h.

et sera fermée pendant le mois de septembre

Renseignements et RDV
pour les autres jours:
M. Garabed Yelegen - Tél : +41 79 538 51 26

L'Ecole de danse Sanahin

reprend ses cours
le mercredi 13 septembre 2023.

Inscriptions et renseignements
auprès de Christine Sedef 0797581136

PianoFest Moudon 2023
(Festival de piano classique orienté vers la musique du XXe siècle)

1 septembre à 20h
2 septembre à 20h
3 septembre à 17h
Église Saint-Etienne, Moudon

Sona Esperti Igityan
Duo OANA
Antoine Didry-Demarle
ALIS Piano Duo
Gabien Bernier
Bose-Pastor Duo

** Dégustation de vins régionaux après chaque concert.*

https://www.sonaigityan.com/pianofst.moudon

Informations et billetterie:

https://etickets.infomaniak.com/shop/iObnsLtfwD/events/980799

RENDEZ-VOUS

SION FESTIVAL 2023

Dimanche 20 août 2023 à 17h00
Ferme-Asile, Sion

The Nagash Ensemble
Ashot Khatchatourian, piano
John Hodian, direction
Orchestre du Festival

Songs of Exile de John Hodian (première suisse)

Mkrtich Naghash est un poète arménien actif durant les premières décennies du XVe siècle. Prêtre, il compose des textes dont la teneur vient compléter sa prédication, et conçoit l'écriture poétique comme une prolongation de sa méditation personnelle.

Lorsque j'ai découvert l'œuvre [de Naghash], explique John Hodian – auteur des pièces de ce programme – *les mots ont surgi hors de la page pour se déverser dans mon âme. J'ai compris que j'avais trouvé ce que je cherchais […] et, après avoir longuement réfléchi, j'ai décidé de mettre tous les poèmes conservés en musique*.

L'exil, le deuil, l'espérance. Les poésies de Naghash interrogent ces fondamentaux de l'expérience humaine. Ancrée dans la riche tradition musicale d'une Arménie séculaire, la musique de Hodian rassemble des instruments folkloriques, des cordes classiques, un piano jazz à la rythmique contemporaine et des voix pour donner à ces mots anciens une vibration actuelle et restituer, par-delà les barrières linguistiques, leur profonde humanité.

Informations: www.sion-festival.ch

Messes arméniennes en Suisse alémanique

Date	Heure	Lieu	Adresse
16.07.2023	11 30	Kath. Kirche Bernrain	8280 Kreuzlingen TG
13.08.2023	15 00	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
16.07.2023	11 30	Kath. Kirche Bernrain	5280 Kreuzlingen TG

www.armenische-kirche.ch
Pfr.ShnorkTchekidjian Tel: 079/704 74 87

ԺԸՆԵՒ ԵՒ ԼԵՄԱՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ
ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

PAROISSE DE L'EGLISE
APOSTOLIQUE ARMENIENNE
SAINT-HAGOP
GENEVE REGION LEMANIQUE

ԿԱԹՈՂԻԿԷ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՏՕՆԸ ԺՆԵՒԻ ՄԷՋ

Կիրակի 11 Յունիս 2023-ին, նշուեցաւ Կաթողիկէ Ս. Էջմիածնի տօնը Ժնեւի Սուրբ Յակոբ մայր եկեղեցւոյ մէջ, հանդիսապետութեամբ Զուիցերիոյ Առաջնորդական Տեղապահ՝ Հոգշ. Տ. Գուսան Ծայրագոյն Վարդապետ Ալճանեանի: Մեզի համար ուրախութիւն էր Սուրբ Խորանի վրայ տեսնել Բարեշնորհ Եդուարդ Սրկ. Դաւիթեանը, որ հակառակ իր ալեհեր տարիքին, սպասարկեց Սուրբ պատարագի ընթացքին Ուքրանիայէն անցեալ տարի ժամանած Պապոյեան եղբայրներու հետ: Սուրբ եւ անմահ պատարագի աւարտին Տեղապահ Հայր սուրբը իր քարոզին մէջ ըսաւ.

Երէկ՝ Շաբաթ 10 Յունիս 2023-ին, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի Խոր վիրապէն դուրս գալու յիշատակութեան օրն էր, իսկ այսօր Սուրբ Էջմիածնի Տօնն է: Իբրեւ Քրիստոնեայ ազգ եւ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ անդամ՝ Կաթուղիկէ Սուրբ Էջմիածնի օրը մենք կը տօնենք, մեր հաւատքի հօր՝ Հայոց Առաքելաշաւիղ Հայրապետ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչի Խոր Վիրապի խաւարէն դուրս գալու եւ Աստուծոյ Լոյսը Հայաստան աշխարհի մէջ սփռելու յիշատակը: Ապա Տեղապահի նախագահութեամբ կատարուեցաւ մասնաւոր Հայրապետական մաղթանք, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի անսասանութեան ու պայծառութեան համար: ■

Պատրաստեց՝ Տ. Գուսան Ծ. Վրդ. Ալճանեան

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ԵԼՔԸ ՎԻՐԱՊԻՑ

301 թուականը, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Խոր Վիրապից դուրս գալու յիշատակութեան օրն է, որը սկիզբ դարձաւ հայոց մեծ դարձի: Հայոց հեթանոս Տրդատ արքայի հրամանով Հռիփսիմեան և Գայեանեան կոյսերը նահատակւում են: Այդ դէպքից յետոյ արքան ու արքունի պալատականները ծանր հիւանդանում են:

Տրդատի քոյրը՝ Խոսրովիդուխտ երազ է տեսնում, որ արքայի հիւանդութիւնը կարող է բուժել միայն Խոր Վիրապում բանտարկուած Գրիգորը: Եւ ահա 13-ամեայ բանտարկութիւնից յետոյ ազատ է արձակւում հայոց ամենամեծ սուրբը: Ս. Գրիգորի աղօթքներով ապաքին-

SOIREE ORGANISEE EN L'HONNEUR DE NOS BENEVOLES SAMEDI 10.06.2023

Le comité de la Paroisse a donné une réception en l'honneur de ses bénévoles le 10 juin dernier.

L'organisation de cette soirée lui tenait vraiment à cœur afin de pouvoir leur exprimer sa profonde gratitude.

On ne peut parler de confections de mantis, stands kermesse, fêtes arméniennes, sans parler de VOUS, chers bénévoles et membres de notre Paroisse, qui vous consacrez à la vie communautaire et à la vie paroissiale.

Le Conseil paroissial a eu énormément de plaisir de vous recevoir dans les jardins du Centre à l'occasion de cette belle soirée. ■

Le Comité de la Paroisse *de l'Eglise Apostolique Arménienne*, *Genève - Région Lémanique*

ւում է արքան՝ դառնալով Գրիգոր Լուսաւորչի քրիստոնէական քարոզչութեան լծակիցը: Քրիստոնէութիւնը հռչակւում է հայոց պետական կրօն: Մեծաշուք հանդիսաւորութեամբ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն ուղարկւում է Կեսարիա, ուր ձեռնադրւում է Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցու առաջին հովուապետ:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ելքը Վիրապից Հայ Եկեղեցու մեծ տօներից է, որը յիշատակւում է Ս. Հռիփսիմեանց և Ս. Գայեանեանց տօներին յաջորդող շաբաթ օրը: Տօնական այդ օրը բոլոր եկեղեցիներում մատուցւում է Սուրբ Պատարագ: ■

Քաղեց՝ Մ. Ս.

ԹՈՓԱԼԵԱՆ ԴՊՐՈՑ
ECOLE TOPALIAN
Fondation Hagop D.Topalian: Route de Troinex 64, CH-1256 Troinex (Genève)
topalianecole@gmail.com
Maral Wurry

No. 65

FÊTE DE FIN D'ANNÉE ET REMISE DE DIPLÔMES

En présence de son Excellence Monsieur l'Ambassadeur d'Arménie Andranik HOVHANNISAYAN, le dimanche 18 juin 2023, les élèves de l'école Topalian ont présenté leur spectacle de fin d'année, qui était composé de deux parties.

La première partie était dédiée à la langue Arménienne. Les élèves ont récité des poèmes de Tcharents, Abovian….

La deuxième partie honorait les 80 ans de la disparition de l'écrivaine féministe Zabel YESSAIAN, la seule femme qui était sur la liste des personnes arrêtées le 24 avril 1915. Rescapée du Génocide des Arméniens, elle s'installe en Arménie en 1933. Sa vie d'auteure et professeure de littérature française en Arménie prend brusquement fin avec les grandes purges de Staline de 1936-1937. Sur la route de l'exil vers la Sibérie, elle serait morte en 1943, bien que les circonstances de sa mort restent encore inconnues!

L'hymne National d'Arménie

Des comptines et des chants traditionnels ont accompagné le spectacle.

Remise de diplômes aux élèves de l'Ecole Topalian par l'Ambassadeur Andranik Hovhannisyan

Cette année, Lorie GOUCHIAN a été récompensée par un diplôme de fin de cursus, pour les sept années successives passées au sein de l'école Topalian.

Cinq de nos élèves, MKHITARYAN Arina, SARGSYAN Ellen, SALLIER Siranoushe, TROCHARD Adana (en arménien oriental) et GOUCHIAN Lorie, SIRABYAN Kaia (en arménien occidental), ont suivi et validé les cours en ligne d'AVC-AGBU. Elles ont obtenu un certificat de niveau débutant (niveau A1).

Félicitations et bravo! Nous leurs souhaitons un bel avenir, espérons qu'elles continueront l'apprentissage, la pratique de la langue arménienne et deviendront des membres actifs de notre communauté, en perpétuant la devise de Monsieur Hagop D. Topalian «Հա՛յ ապրիՆք» (Hay Abrink).

*****

La Fondation Topalian a voulu aussi honorer le groupe d'adultes, (composé de 10 personnes dont les âges varient entre 28 et 80 ans), qui suit les cours d'arménien occidental depuis deux ans tous les mardis et les mercredis soir à la librairie Arménie Culture & Saveurs.

Remise de diplômes aux adultes par l'Ambassadeur Andranik Hovhannisyan

*****

L'Ecole Topalian remercie sincèrement Madame Ragnetta STEPANIAN pour son généreux don à l'occasion de l'anniversaire du décès de sa maman, Tikin Silva.

*****

La rentrée de l'école Topalian est le 13 septembre 2023 à partir de 10h

- Grand choix de livres et de publications récentes
- Expositions de tableaux – Conférences Rencontres musicales
- Cours de langue pour adultes arménien occidental et oriental
- Artisanat – Souvenirs, bijoux
- Spécialités arméniennes à emporter et service traiteur, pain arménien (Lavach), vin et cognac d'Arménie, café et thé d'Arménie
- Voyages – Découverte de notre patrimoine culturel en Europe et en Arménie

ՀԱՅԱՍՏԱՆ
ARMENIE
Culture & Saveurs

HORAIRES: Lundi à Vendredi 9h30 – 18h30 - Samedi 10h – 15h

55 rue de Lausanne - 1202 Genève CH -
Tram 15 - arrêt Môle ou Parking de la gare Cornavin
T +41 (0) 22 900 01 59 - info@armenie-culture-saveurs.ch
www.armenie-culture-saveurs.ch

Fondation H.D. Topalian

Fête de la Musique - Édition 2023

Cette année encore la culture arménienne était représentée à la fête de la musique!

L'édition 2023 de la Fête de la Musique a animé Genève, attirant un nombre record de visiteurs et créant une atmosphère vibrante et festive. Durant trois jours, l'Union Arménienne de Suisse a tenu un stand de nourriture et a proposé une sélection alléchante de spécialités arméniennes qui ont séduit les amateurs de musique.

Sous un soleil radieux tout le weekend, les visiteurs de la Fête de la Musique ont eu le plaisir de déguster des grillades savoureuses, du lahmajoun délicieusement garni ainsi que de magnifiques pâtisseries, soigneusement préparés par des bénévoles de la communauté.

La présence d'un nombre record de visiteurs a rendu l'expérience au stand très intense faisant de cette année une édition très spéciale. La présence d'un grand nombre de jeunes bénévoles aux côtés des habitués a contribué à ce beau weekend. La jeunesse a apporté un dynamisme et une énergie contagieuse à l'événement, rendant l'atmosphère particulièrement joyeuse et conviviale.

Les habitués du stand de l'Union Arménienne de Suisse étaient également présents pour permettre à la jeunesse de vivre cette expérience, soulignant l'importance de cet événement dans le renforcement des liens entre les plus jeunes et les plus expérimentés de la communauté arménienne.

Un weekend fort en émotions et partage au stand de l'UAS: stress, fous rires, discussions passionnantes avec des clients curieux de la culture arménienne, et quelques shots de cognac bien entendu!

La participation de l'UAS à la Fête de la Musique est toujours un moment spécial. C'est l'occasion de partager l'héritage culinaire arménien avec les habitants de Genève et de célébrer la diversité culturelle de la ville dans une ambiance festive.

Alors que cette édition de la Fête de la Musique s'achève, le comité de l'Union Arménienne de Suisse tient à exprimer sa gratitude envers les bénévoles dont l'implication a été essentielle au succès de l'UAS à la Fête de la Musique et qui en ont fait un moment inoubliable. Le comité se réjouit d'ores et déjà de vous retrouver à la prochaine participation de l'association à la Fête de la Musique!

SAVE THE DATE! 20 AOÛT: TRADITIONNEL KHOROVADZ DE L'UAS

Réservez la date du 20 août dans votre agenda et préparez-vous pour le traditionnel Khorovadz! Célébrons ensemble la culture arménienne dans une ambiance festive et conviviale.